

Anna Sochacka

(Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej, Lublin)

<https://orcid.org/0000-0002-8011-6817>

Pozycja pierwszych wojewodów lubelskich w polskiej elicie władzy (druga połowa XV– początek XVI wieku)

<https://doi.org/10.26881/sds.2024.27.08>

Keywords: land officials, office of voivode, Lublin Voivodship, Dobiesław Kmita of Wiśnicz, Stanisław Wątróbka of Strzelce, Jan Feliks of Tarnów, Dobiesław of Kurozwęki, Mikołaj of Ostrów called Minorek, Jan Feliks Szram of Tarnów, Mikołaj Kurozwęcki called Wrzód

Urząd wojewody w ustroju Polski średniowiecznej przez lata ewoluował – początkowo odnosił się do funkcji nadwornych sprawowanych przez palatyna (*comes pallatinus*) u boku pierwszych Piastów (XI–XII w.); w XIII w. wojewoda sprawował zadania administracyjne w dzielnicach księstw tworzących podzieloną monarchię (w Małopolsce byli to wojewodowie krakowski i sandomierski), aż w końcu urząd ten uprawniał do zasiadania w radzie królewskiej¹ jako reprezentant szlachty danego terytorium. Była to jednak – według określenia Wacława Uruszczaka – „reprezentacja niedoskonała”, fikcyjna, nieoparta na wyborze i pełnomocnictwie

¹ J. Spors, *Wojewodowie Polski dzielnicowej w XII i XIII wieku. Przegląd wojewodów w kontekście ewolucji urzędu od godności nadwornej do urzędu ziemskiego*, cz. 1–2, PH 1991, t. 82, z. 3/4, s. 353–370; *ibidem* 1992, t. 83, z. 1, s. 17–48; A. Teterycz-Puzio, *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001, s. 147–150. O ewolucji urzędów w XIV w. zob. J. Kurtyka, *Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle najnowszych badań*, Kraków 2001, s. 115–122.

od szlachty danego terytorium². Przed 550 laty, w dobie nasilonej rywalizacji o władzę między monarchą a możnowładztwem oraz rodzącej się idei demokracji szlacheckiej, kreacja w 1474 r. nowego województwa³ na terytorium niemającym tradycji odrębnego księstwa była ewenementem wartym bliższej analizy, między innymi od strony obsady nowego urzędu.

Wojewoda lubelski pojawił się, gdy urząd ten miał już ugruntowany charakter dostojniczy. Powołanie do rady przez króla dawało możliwość wypowiedzania się w sprawach dotyczących polityki państwa, a przede wszystkim wpływania na obsadę tronu⁴, natomiast na terenie województwa obowiązki związane ze sprawowaniem urzędu były niewielkie i sprowadzały się do przewodniczenia zgromadzeniom miejscowej szlachty (sejmikom), doprowadzania jej pospolitego ruszenia do miejsca zbiórki, zasiadania na sądach wiecowych i nadzorowania sądów ziemskich, sądzenia ludności żydowskiej, ogólnego nadzoru nad sprawami miast i ustanawiania cen na rynku lokalnym; szlachcicowi ściganemu przez sądy królewskie przysługiwało też prawo azylu⁵. Wojewodom podlegały też sądy nad drobną, niedysponującą pełnią przywilejów szlachtą, które w Lubelskiem do czasu utworzenia województwa sprawował miejscowy kasztelan w położonej niedaleko Lublina Wąwolnicy, w okolicy gęsto zasiedlonej przez tę szlachtę⁶. Wojewodowie traktowali wyliczone wyżej funkcje nie tyle jako obowiązki, co uprawnienia, z których nie zawsze korzystali, cedując je niejednokrotnie na innych jako swych zastępców. Wynikało to z częstego ich zaangażowania w sprawy ogólnopaństwowe poza terenem województwa, tym większego, im znaczniejsza była rola danego wojewody w bieżącej polityce.

² W. Uruszczak, *Poselstwo sejmowe w dawnej Polsce. Posłaniec, mandatariusz, poseł narodu*, CPH 2009, t. 61, nr 1, s. 51, 52.

³ K. Myśliński, *Geneza dawnego województwa lubelskiego [w:] Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński, A.A. Witusik, Lublin 1974, s. 9–25; D. Wróbel, *Geneza i powstanie województwa lubelskiego [w druku]*.

⁴ Por. A. Sucheni-Grabowska, *Przeobrażenia ustrojowe od Kazimierza Wielkiego do Henryka Walezego [w:] Tradycje polityczne dawnej Polski*, red. A. Sucheni-Grabowska, A. Dybkowska, Warszawa 1994, s. 23, 24.

⁵ J. Bardach, *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*, Warszawa 1957, s. 458.

⁶ A. Sochacka, *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu [w:] eadem, Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 136–137.

W Polsce późnośredniowiecznej nie było ściśle, prawnie, określonej hierarchii urzędów ziemskich, tj. związanych ze szlacheckimi społecznościami terytorialnymi⁷. Tylko zwyczajowo na jej czele stał kasztelan krakowski, zaś następne miejsca zajmowali wojewodowie, a po nich kasztelanowie w kolejności uwzględniającej w zasadzie „parytet” urzędników małopolskich i wielkopolskich. Nowo tworzone urzędy (np. w latach 30. XV w. na Rusi czy włączone w 1462 r. do hierarchii koronnej urzędy bełskie) sytuowały się w skali całego państwa na ogół na dalszych miejscach. Według tej zasady urząd wojewody lubelskiego, który pojawił się w 1474 r., winien zajmować ostatnią pozycję wśród wojewodów Królestwa, jednak na listach świadków dokumentów królewskich często urzędnik ten był wymieniany znacznie wyżej⁸. Wyższa pozycja wojewodów lubelskich wynikała w jakimś stopniu z obserwowanej już od czasów Władysława Jagiełły wysokiej rangi kasztelanów lubelskich⁹ (których niejako zastąpił nowy wojewoda), ale przede wszystkim miejsce w radzie królewskiej determinowała pozycja osoby piastującej dany urząd wśród doradców królewskich¹⁰. Nie było więc oficjalnej hierarchii urzędów, ale istniała hierarchia prestiżu stanowisk w obrębie elit urzędniczych, decydująca o kolejności awansów¹¹; w przypadku wojewody lubelskiego wyprzedzał on wojewodę bełskiego¹², natomiast urząd wojewody sandomierskiego sytuował się wyżej i to na owo stanowisko awansowali w większości wojewodowie lubelscy¹³.

Na znaczenie wojewodów w życiu państwa wpływała ich duża niezależność polityczna, wynikająca z faktu, że – jak w wypadku wszystkich urzędów ziemskich – nominacja nań miała charakter dożywotni, a zmiany w obsadzie mogły następować tylko w wyniku śmierci wojewody lub jego awansu na wyższy urząd ziemski. Dla monarchy, mającego władzę nadawania urzędu, był to jedyny

⁷ Por. A. Gąsiorowski, *Starszeństwo urzędów w Polsce późnośredniowiecznej*, RH 1969, t. 35, s. 33–56.

⁸ W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce za panowanie Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492)*, Warszawa 1992, s. 21.

⁹ *Ibidem*, s. 26, 27.

¹⁰ *Ibidem*, s. 19–21.

¹¹ A. Gąsiorowski, *Starszeństwo...*, s. 35.

¹² Wskazuje na to awans Stanisława Wątróbki z województwa bełskiego na województwo lubelskie w 1478 r. (UM, nr 586).

¹³ Ilustrują to kariery pierwszych wojewodów: spośród siedmiu analizowanych osób piastujących to stanowisko cztery awansowały na województwo sandomierskie (*ibidem*, nr 585, 588–590).

moment do kształtowania składu rady królewskiej, która w ostatniej ćwierci XV w. mocno ograniczała swobodę polityki dworu¹⁴. Rada skupiała ludzi reprezentujących różne postawy wobec zagadnień bieżącej polityki, tworzących rodzaj stronnictw popierających lub kontestujących inicjatywy króla czy innych członków tego gremium, zatem król starał się poprzez nominacje urzędnicze wzmocnić skrzydło sobie przychylnie¹⁵. Musiał przy tym się kierować zawartym w przywilejach szlacheckich wymogiem osiadłości kandydata na dany urząd ziemski, tj. posiadania przezeń majątku na terenie, który ma reprezentować¹⁶.

Zastanawiający fakt niepowoływania przez kilka dziesięcioleci (od 1474 do 1517 r.) kasztelanów lubelskich jest w literaturze przedmiotu tłumaczony połączeniem w rękę Dobiesława Kmity obu urzędów lubelskich jako zadośćuczynienia za wcześniejsze pominięcie go przez króla w awansach. Podstawą owego przypuszczenia jest fakt, że przejął on obowiązki kasztelana lubelskiego związane z sądem w Wąwolnicy¹⁷. Taki wniosek nie wyjaśnia jednak, dlaczego urząd kasztelana nie był obsadzany także po odejściu Kmity z województwa lubelskiego i ustaniu jego zwierzchnictwa nad sądem w Wąwolnicy. Sądownictwo nad drobną szlachtą było zasadniczo sprawowane przez wojewodów, np. na Mazowszu, skąd rekrutowała się część szlachty osiadłej wokół Lublina¹⁸, a powierzenie go w XIV w. kasztelanom lubelskim wynikało jedynie z dążeń emancypacyjnych terytorium lubelskiego spod władzy wojewody sandomierskiego¹⁹. Po utworzeniu województwa lubelskiego oddanie tej jurysdykcji wojewodzie byłoby więc nawiązaniem do wzorców znanych z innych ziem, a nie dowodem połączenia obu urzędów

¹⁴ Por. W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 143.

¹⁵ Por. A. Gąsiorowski, *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce* [w:] SPŚ, t. 1, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1981, s. 264–290.

¹⁶ J. Bardach, *Historia państwa i prawa...*, s. 459; S. Grodziski, *Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego” [dalej: ZNUJ] „Prace Prawnicze” 1963, z. 12, s. 69, 71, 72.

¹⁷ W. Pałucki, *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI w.*, Warszawa 1962, s. 138, 152, 153; R. Trawka, *Działalność polityczna wojewody lubelskiego Dobiesława Kmity z Wiśnicza*, „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie. Historia. Seria Społeczno-Pedagogiczna i Historyczna” 1999, z. 8/ 36, s. 41; eadem, *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005, s. 194.

¹⁸ J. Mazurkiewicz, *Jurysdykcja wojewody lubelskiego nad szlachtą w XVI w.*, „Rocznik Lubelski” 1958, t. 1, s. 57–69.

¹⁹ A. Sochacka, *Drobna szlachta...*, s. 137.

ziemskich w ręku jednej osoby; byłoby to zresztą pogwałceniem obowiązującej w ówczesnym ustroju zasady *incompatibilitas*. Zaniechanie obsadzania urzędu kasztelana można tłumaczyć zatem nie tyle łaską króla dla Kmity, co raczej jego niechęcią do zwiększania liczebności urzędów uprawniających do zasiadania w radzie. W konsekwencji jednak pozycja Dobiesława Kmity umocniła się dzięki podniesieniu jego rangi jako urzędnika i jako jedyne go przedstawiciela lubelskiej szlachty w radzie królewskiej.

Jak już wspomniano, rola wojewody lubelskiego nie wiązała się z miejscem tego urzędu w hierarchii stanowisk, a ze znaczeniem konkretnych osób w ówczesnej elicie państwa. Zatem przyjrzyjmy się bliżej panom piastującym ten urząd w pierwszym okresie jego istnienia, ich powiązaniom rodzinnym i opcjom politycznym. Analizowaną grupę tworzy siedmiu dostojników:

- Dobiesław Kmity z Wiśnicza herbu Szreniawa z tytułem wojewody lubelskiego występował od 2 sierpnia 1474 r., przedtem – co najmniej do 5 lipca 1474 r. – kasztelan lubelski; przed 9 lutego 1478 r. awansował na wojewodę sandomierskiego²⁰;
- Stanisław Wątróbka ze Strzelec herbu Oksza, jako wojewoda lubelski wzmiankowany od 24 czerwca do 5 sierpnia 1478 r., przedtem wojewoda bełski (tytułowany tak jeszcze 24 września tego roku, a nawet po śmierci – zm. przed 7 stycznia 1479 r. – co nasuwa wątpliwość, czy faktycznie objął urząd lubelski)²¹;
- Jan Feliks z Tarnowa herbu Leliwa, na województwo lubelskie awansowany z kasztelanii wojnickiej między 20 czerwca a 12 października 1479 r., zm. 14 kwietnia 1484 r.²²;

²⁰ AGAD, Metryka Koronna [dalej: MK], 12, k. 186–186v (data początkowa według informacji ustnej dr. hab. Dariusza Wróbla); por. UM, nr 541, 585; F. Kiryk, *Kmity Dobiesław z Sobienia i Wiśnicza h. Szreniawa (zm. 1478)* [w:] PSB, t. 13, Wrocław–Warszawa–Kraków 1967–1968, s. 87–88; R. Trawka, *Działalność...*, s. 15–71; *eadem*, *Kmitowie...*, wg indeksu.

²¹ UM, nr 586; UBC, nr 361; *Uzupełnienia do spisów urzędników małopolskich XII–XVIII wieku*, oprac. W. Bukowski, A. Falniowska-Gradowska, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, F. Sikora [w:] *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. W. Bukowski, Kórnik 1999 [dalej: Uzupełn.], s. 88; J. Reczek, *Klemens ze Strzelec Wątróbka (ok. 1388–1440)* [w:] PSB, t. 12, Wrocław *et al.* 1966–1967, s. 591.

²² UM, nr 587, 1146; Uzupełn., s. 88; W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*, Warszawa 1971, wg indeksu; J. Sperka, *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks h. Leliwa (zm. 1484)* [w:] PSB, t. 52/3, Warszawa–Kraków 2018, s. 413–416.

- Dobiesław z Kurozwięk herbu Poraj, przedtem kasztelan sieradzki, wojewodą lubelskim został między 14 kwietnia a 25 listopada 1484 r., awansował na wojewodę sandomierskiego między 12 sierpnia a 17 września 1494 r.²³;
- Mikołaj z Ostrowa zwany Minorek herbu Rawa, przedtem kasztelan biecki, awansował na urząd wojewody lubelskiego między 21 a 30 września 1494 r.; między 1 a 7 marca 1497 r. został wojewodą sandomierskim, początkowo kumulując obydwaj urzędy wojewódzkie²⁴;
- Jan Feliks Szram z Tarnowa herbu Leliwa, chorąży krakowski jeszcze 7 czerwca 1497 r, na województwo lubelskie nominowany ok. 28 grudnia tego roku; 6 marca 1501 awansował na wojewodę sandomierskiego²⁵;
- Mikołaj Kurozwięcki zwany Wrzód, herbu Poraj, do 22 czerwca 1501 r. wzmiankowany jako kasztelan sieradzki, ale zapewne już w momencie awansu poprzednika (6 marca tego roku) mógł otrzymać urząd wojewody lubelskiego; zm. między 8 grudnia 1506 a 28 lutego 1507 r.²⁶

Wszyscy wymienieni wywodzili się z rodów małopolskich w przeszłości odgrywających ważną rolę w polityce polskiej, bowiem w omawianym okresie niemałe znaczenie miały powiązania rodzinne z dawnymi lub współczesnymi prominentami. Kmitowie już w czasach Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego osiągnęli pozycję możnowładczą²⁷. Pradziad pierwszego wojewody lubelskiego, Jasiek Kmita – starosta krakowski, był wiernym współpracownikiem Andegawenów w czasie rządów Ludwika Węgierskiego i jego matki Elżbiety

²³ UM, nr 588, 996; UŁS, cz. B, nr 92a; F. Kiryk, *Kurozwięcki Dobiesław z Kurozwięk, zwany Lubelczyk, h. Róża (Poraj)* [w:] PSB, t. 16, Wrocław *et al.* 1971, s. 269, 270; B. Nowak, *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków 2009, wg indeksu.

²⁴ Jeszcze 7.07.1497 r. tytułowany: *palatinus terrarum Sandomiriensis et Lublinensis* (UM, nr 20, 589, 998; Uzup., s. 88); S. Kuraś, *Ostrowski Mikołaj h. Rawa* [w:] PSB, t. 24, Wrocław *et al.* 1979, s. 571, 572; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów. Warszowie i Grotowice*, Toruń 1992, s. 27–41.

²⁵ UM, nr 77, 590; *Urzednicy wojewodztwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski i W. Urban, Kórnik 1991 [dalej: ULub] nr 362; W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, wg indeksu; M. Wilamowski, *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks zwany Szram (zm. 1507)* [w:] PSB, t. 52/3, Warszawa–Kraków 2018, s. 423–428.

²⁶ UŁS, cz. B, nr 93; ULub, nr 363; K. Baczkowski, *Kurozwięcki Mikołaj h. Róża (Poraj) zwany Lubelczyk, Wrzód (zm. 1507)* [w:] PSB, t. 16, Wrocław *et al.* 1971, s. 273, 274; B. Nowak, *Ród Porajów...*, wg indeksu.

²⁷ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 48.

Łokietkówny²⁸. Dziad Dobiesława, Piotr, również stronnik Andegawenów i nagradzany przez Władysława Jagiełłę zwolennik unii z Litwą, aktywny uczestnik zwoływanych przez króla zjazdów panów, na początku XV w. piastował najwyższe świeckie urzędy w Królestwie Polskim – wojewody i kasztelana krakowskiego²⁹. Ojciec Dobiesława, Mikołaj, osiągnął wprawdzie tylko kasztelanię przemyską, ale o prestiżu rodziny świadczyć może jego małżeństwo z córką kasztelana krakowskiego Mikołaja Białuchy z Michałowa, a jego brata Piotra Lunaka z krewną arcybiskupa lwowskiego Jana Rzeszowskiego³⁰.

Drugi wojewoda lubelski Stanisław Wątróbka herbu Oksza należał do rodu, który rozpoczął karierę w latach 20. XIV w. Okszą pieczętowali się wtedy współpracownicy Władysława Łokietka: biskup krakowski Nanker i poległy pod Płowcami Jakub z Szumska, kasztelan żarnowski, oraz Imram z Witowa, wojewoda krakowski za Kazimierza Wielkiego³¹. Ze służbą u Władysława Jagiełły związana była kariera jego ojca Klemensa Wątróbki ze Strzelec, tutora ziemi krakowskiej po śmierci tego króla w 1434 r., mianowanego przez następcę zmarłego monarchy, Władysława III, kolejno na kasztelanie biecką i wojnicką, w końcu na wysoki urząd kasztelana sandomierskiego³². Bratem Stanisława Wątróbki był Jan, arcybiskup lwowski w latach 1481–1493³³.

Tarnowscy herbu Leliwa to rodzina, której przedstawiciele już w XIII w. uczestniczyli w życiu politycznym Małopolski. W XIV stuleciu prapradziadek wojewody Jana Feliksa, Spycimir, kasztelan krakowski, był jednym z najbliższych współpracowników

²⁸ J. Sperka, *Władysław Jagiełło i Jadwiga oraz ich zaplecze polityczne wobec Władysława Opolczyka i jego zwolenników* [w:] *Książę Władysław Opolczyk. Fundator klasztoru Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, red. M. Antoniewicz, J. Zbudniewek, Warszawa 2007, s. 330, 331; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 66.

²⁹ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 66–93; D. Wróbel, *Elity polityczne Królestwa Polskiego wobec problemu krzyżackiego w czasach Władysława Jagiełły*, Lublin 2016, wg indeksu.

³⁰ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 109–119.

³¹ A. Marzec, *Urzędnicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006, s. 94, 95.

³² J. Reczek, *Klemens ze Strzelec...*, s. 590–591; J. Kurtyka, *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997, s. 295, 303–309, 313, 398; W. Zawitkowska, *W służbie pierwszych Jagiellonów. Życie i działalność kanclerza Jana Taszki Koniecpolskiego*, Kraków 2005, wg indeksu.

³³ Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność kanclerza Krzesława z Kurozwęk i podkanclerzego Grzegorza z Lubrańca w latach 1484–1485*, Bydgoszcz 2007, s. 72, 75, 79, 80, 111, 119.

Kazimierza Wielkiego, a dziad i ojciec (obaj o imieniu Jan) piastowali urząd kasztelana i wojewody krakowskiego, sytuujący ich w najwyższych kręgach władzy w czasach Władysława Jagiełły³⁴.

Także Kurozwęccy herbu Poraj w XIV w. przewodzili grupie tzw. panów krakowskich, twórców unii z Litwą, faktycznie rządzących Polską w okresie panowania Ludwika Węgierskiego i w pierwszych latach rządów jego córki Jadwigi³⁵. Ówczesni najwyżsi dostojnicy, biskup krakowski Zawisza i kasztelan krakowski Dobiesław z Kurozwęk, to pradziad stryjeczny i prapradziad wojewodów lubelskich, braci Dobiesława i Mikołaja zwanego Wrzód. Ich dziadek Dobiesław z Grzybowa był wprawdzie tylko podczaszym i burgrabią krakowskim, ale jego brat (stryjeczny dziadek naszych wojewodów) Mikołaj z Michałowa był bliskim doradcą królewskim, kasztelanem krakowskim w latach 1430–1438³⁶. Ojciec wojewodów, Krzesław Póltorabek, także należał do elity małopolskiej jako kasztelan lubelski w latach 1444–1459³⁷.

Również przedstawiciele rodu Rawa, z którego pochodzili Ostrowscy, już w XIII w. zasiadali na ważnych urządach małopolskich (kasztelanii krakowskiej, województwie sandomierskim i kasztelanii lubelskiej)³⁸. Kariera rodziny Ostrowskich zaczęła się pod koniec XIV w., gdy dziad wojewody Mikołaja Minorka, Krystyn, dworzannin królowej Jadwigi, zyskał znaczenie jako współpracownik Władysława Jagiełły, który obdarzył go urzędami, kolejno: kasztelana

³⁴ J. Dąbrowski, *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2009 [na podstawie wydania z 1918 r.], s. 167–169; W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 59, 60, 199; A. Marzec, *Urzednicy...*, s. 58, 59; D. Wróbel, *Na pierwszym planie. Moźni i szlachta polska wobec bezkrólewia po śmierci Ludwika Węgierskiego*, Lublin 2020, wg indeksu.

³⁵ J. Dąbrowski, *Ostatnie lata...*, s. 172–177; K. Ożóg, *Kurozwęccy a spór o biskupstwo krakowskie w roku 1392*, ZNUJ „Prace Historyczne” 1997, z. 123, s. 57–74; R. Buczyk, *Kariera rodziny Kurozwęckich w XIV wieku. Studium z dziejów powiązań polskiej elity politycznej z Andegawenami*, Warszawa 2002, *passim*; B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 179–222; D. Wróbel, *Na pierwszym planie...*, wg indeksu; A. Marzec, *Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2021, wg indeksu.

³⁶ S. Szybkowski, *Otoczenie króla Władysława Jagiełły w końcowym etapie Wielkiej Wojny (listopad 1410–styczeń 1411)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2012, t. 19, s. 65, przyp. 108; D. Wróbel, *Elity polityczne...*, wg indeksu (hasła: Dobiesław z Kurozwęk, Mikołaj Białucha).

³⁷ B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 179–256 i tab. I, IIA, IIB.

³⁸ Sięgniew, kasztelan lubelski w 1252 r. wojewoda sandomierski w 1255, zob. UM, nr 515, 965; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 83. Warsz, kasztelan lubelski (1259–1262[64?]), wojewoda sandomierski (1268–1269), kasztelan krakowski (1270–1282), zob. UM, nr 123, 518, 966.

i wojewody sandomierskiego, a od roku 1410 do 1430 kasztelana krakowskiego³⁹. Ojciec Mikołaja, Warsz⁴⁰, był kasztelanem lubelskim w latach 1439–1443⁴¹, a brat Jan archidiakonem (1466–1468) i oficjałem lubelskim (1466–1478), a od 1480 r. biskupem chełmskim i przemyskim (zm. w 1484 r.)⁴². Do ugruntowania pozycji Mikołaja w ówczesnej elicie przyczyniło się jego małżeństwo z Zofią, córką kasztelana krakowskiego Jana Pileckiego⁴³.

Kariery polityczne w omawianym okresie ułatwiało nie tylko posiadanie utytułowanych i wpływowych antenatów, ale też wzajemne powiązania rodzin aspirujących do ważnych ról w państwie umacniane związkami małżeńskimi⁴⁴. Widać to też na przykładzie wojewodów lubelskich. Dobiesław Kmita był spokrewniony

³⁹ UM, nr 141 753, 982; J. Wyrozumski, *Ostrowski Krystyn h. Rawa (1352–1430)* [w:] PSB, t. 24, Wrocław *et al.* 1979, s. 564–566.

⁴⁰ J. Chachaj zrazu wyraził pogląd, że ze względu na rozbieżność czasową występowania Mikołaja i Grota, syna Warsza z Ostrowa, ten pierwszy był synem Grota, a nie Warsza, zob. J. Chachaj, *Archidiakoni lubelscy w XV wieku*, NP 2009, t. 111, s. 73–75. Następnie jednak uznał ich za braci, wnuków Krystyna, a więc synów Warsza, zob. *idem*, *Blżej schizmatyków niż Krakowa... Archidiakonat lubelski w XV i XVI wieku*, Lublin 2012, s. 120–121. Wątpliwości co do filiacji Mikołaja Minorka rozstrzygają m.in. zapisy w księgach sądowych, gdzie wyraźnie Jan, Grot i Mikołaj nazywani są braćmi zob. AP w Lublinie [dalej APL], *Księgi Sądu Ziemi Lubelskiego* [dalej: KzL], 2(5) [w nawiasie okrągłym dawna sygnatura podawana w starszych publikacjach], k. 469 (1466 r.): Jan brat Grota; KzL 8(11), k. 126 (1494 r.): Mikołaj brat zmarłego Grota. Tak też: J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 37–39.

⁴¹ UM, nr 538.

⁴² J. Chachaj, *Archidiakoni...*, s. 73–75; P. Nitecki, *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, wyd. 2, Warszawa 2000, s. 101.

⁴³ S. Kuraś, *Ostrowski Mikołaj...*, s. 571; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 39, gdzie pomyłkowa informacja o oprawie 8000 florenów węgierskich dla Zofii; wskazane źródło opiewa na 2000 florenów, zob. MRPS, t. 1, nr 1286.

⁴⁴ O znaczeniu powiązań rodzinnych w funkcjonowaniu elit zarówno centralnych, jak i lokalnych zob. A. Gąsiorowski, *Rotacja elity...*, s. 286–288; A. Szymczakowa, *Powiązania genealogiczne elity sieradzkiej w XV wieku* [w:] *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993, s. 100–107; M. Koczarska, *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego* [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 67–92; A. Supruniuk, *Wpływ koligacji rodzinnych na przebieg karier urzędniczych w księstwie plockim na przełomie XIV i XV wieku* [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych...*, s. 159–168; J. Wroniszewski, *Związki krewniacze a terytorialne w Polsce średniowiecznej* [w:] *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Pakulski, J. Wroniszewski, Toruń 2003, s. 121–135; W. Brzeziński, *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 2012, s. 277–281, 296–305.

z Kurozwięckimi po matce Małgorzacie Michałowskiej; skoligacony był też ze swym następcą Stanisławem Wątróbką, którego siostra Barbara była żoną jego brata stryjecznego Jana⁴⁵. Bratem stryjecznym wspomnianej Małgorzaty był Krzesław Półtorabek z Kurozwięk, ojciec wojewodów lubelskich Dobiesława i Mikołaja. Kurozwięccy weszli też w związki małżeńskie z Tarnowskimi: Dobiesław poślubił Elżbietę, córkę Jana Amora Tarnowskiego, brata Jana Feliksa, wojewody lubelskiego, a jego brat Jan Kurozwięcki córkę tegoż wojewody Annę⁴⁶. Druga córka Jana Amora, Katarzyna Tarnowska, poślubiła Stanisława Kmitę, bratanek dawnego wojewody lubelskiego⁴⁷. Przedstawiciele rodzin, z których wywodzili się omawiani urzędnicy, niejednokrotnie udzielali sobie wzajemnie poręczeń pożyczek, świadczyli w sprawach sądowych itp.

Przytoczone dane wskazują, że wojewodowie lubelscy z końca XV w. to potomkowie możnych tworzących już sto lat wcześniej grupę współpracujących ze sobą Małopolan, niewątpliwie wpływającą na królewskie decyzje m.in. o obsadzie urzędów; także w omawianym okresie był to zwarty krąg polityków powiązanych osobiście.

Niemalą rolę w kształtowaniu pozycji politycznej odgrywał majątek kandydatów do kariery urzędniczej. Dobiesław Kmita był właścicielem zamku w Wiśniczu z kluczem kilku wsi i folwarków, poza tym posiadał pojedyncze wsie w ziemi sandomierskiej i krakowskiej oraz dom w Krakowie, rozbudował majątki w ziemi sanockiej, tj. klucze dóbr wokół rezydencji w Bachórzcu i lokowanego przezeń miasta Jawornika oraz Iwonicza, miał też nabytki w ziemi przemyskiej⁴⁸. Jan Feliks Tarnowski otrzymał po ojcu miasto Rzochów i kilkadziesiąt wsi w ziemiach sandomierskiej i siewierskiej oraz na Śląsku Opolskim, a też domy w Sandomierzu i Krakowie⁴⁹. Mikołaj Ostrowski odziedziczył po ojcu i bezdzietnie zmarłych braciach kilkanaście wsi głównie w ziemi lubelskiej i stężyckiej⁵⁰, gdzie planował lokować miasto Przetoczno⁵¹.

⁴⁵ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 129.

⁴⁶ B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 240, 268, 269, 524, 526: tabl. IIA, IIB.

⁴⁷ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 216

⁴⁸ F. Kiryk, *Kmita Dobiesław...*, s. 87; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 307–313.

⁴⁹ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 205, 207, 208; J. Sperka, *Tarnowski...*, s. 413, 414.

⁵⁰ A. Sochacka, *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987, s. 74, 75.

⁵¹ Zezwolenie króla z 12.10.1494 r. zob. MRPS, t. 2, nr 442. Plan się nie powiódł, miasto na gruntach wsi Przetoczno lokowano dopiero w 1530 r., zob. R. Szczygieł, *Lokacje miast w Polsce w XVI wieku*. Lublin 1989, s. 241.

Kurozwęcy pokaźne dobra rodzinne odziedziczone po Krzesławie, kasztelanie lubelskim, umiejętnie rozwinęli. Mieli m.in. kilka wsi w Lubelskiem⁵², a Mikołaj pod koniec życia władał zamkami w Kurozwękach, Rytwianach i Borysławicach, miał 5 miast, 91 wsi w Małopolsce i 23 w ziemi sieradzkiej, domy w Krakowie i Sandomierzu⁵³.

Posiadający wielkie bogactwa wojewodowie lubelscy byli wierzytelami monarchów. Zasoby finansowe niejednokrotnie pozwalały zdobywać przychylność władcy wciąż borykającego się z pustkami w skarbie i potrzebującego gotówki, ratującego się pożyczkami pod zastaw królewskich. Dzięki temu Kmita dysponował królewskim miastem Lipnicą Murowaną, wsią Cichawa w powiecie krakowskim, zapisami na królewskich w ziemi przemyskiej (Drozdowicach) i sanockiej (Trześniowie)⁵⁴, miał dochody z żup solnych pod Krakowem i na Rusi⁵⁵. Także Kurozwęcy dzierżyli liczne starostwa i otrzymywali zapisy na dobrach królewskich (Dobiesław był starostą kłobuckim, radomszczańskim, piotrkowskim, krzepickim i wieluńskim⁵⁶, Mikołaj miał klucz szydłowski, a w latach 1501–1502 na lubelskich królewskich w ośrodkach w Kazimierzu i Wąwolnicy miał zapis 1000 florenów pożyczonych w okresie bezkrólewia na potrzeby Rzeczypospolitej⁵⁷). Królewscy wcześniej przez dziesięciolecia użytkowali Ostrowscy, którzy jakiś czas (do 1473 r.) dzierżyli również Kozirynek i wsie pod Radzyniem, a Mikołaj jako starosta lubelski objął też kilka wsi królewskich pod Lublinem⁵⁸.

Aby odpowiednio wykorzystać atuty płynące z pochodzenia i majątku, były jednak potrzebne własne zdolności. W karierze politycznej drugorzędne znaczenie miało formalne wykształcenie,

⁵² A. Sochacka, *Własność ziemska...*, s. 88.

⁵³ B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 271.

⁵⁴ F. Kiryk, *Kmita Dobiesław...*, s. 87; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 313, 314.

⁵⁵ F. Kiryk, *Kmita Dobiesław...*, s. 87; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 315, 316.

⁵⁶ B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 264; Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 139.

⁵⁷ K. Baczkowski, *Kurozwęcki Mikołaj...*, s. 274. Zapisu na Kazimierzu i Wąwolnicy dokonał prymas Fryderyk Jagiellończyk i senatorowie zgromadzeni na sejmie elekcyjnym w Piotrkowie 3.10.1501 r. (MRPS, t. 3, nr 18), a 31.03.1502 r. król Aleksander zezwolił bratu Zygmuntovi wykupić te dobra z rąk wojewody lubelskiego (MRPS, t. 3, nr 344). Jeszcze jednak 18.11.1504 r. król wzywał synod prowincjonalny, by z poboru od duchowieństwa wyplacono Kurozwęckiemu owe pieniądze (*Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506)*, ed. F. Papée, Cracoviae 1927 [dalej: AAL], nr 267).

⁵⁸ A. Sochacka, *Własność ziemska...*, s. 48, 74–76; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 38, 39.

choć od połowy XV w. w dobrym tonie było wysyłanie synów możnowładczych na studia uniwersyteckie⁵⁹. Wprawdzie nie ma poświadczenia studiów uniwersyteckich dwu pierwszych wojewodów lubelskich, ale w połowie XV w. studiowali w Krakowie trzej bratankowie Dobiesława Kmity⁶⁰, co pokazuje, że rodzina ta przywiązywała wagę do wykształcenia potrzebnego nie tylko przyszłym duchownym. Ludźmi wykształconymi już w duchu renesansowym byli Tarnowscy – Jana Feliksa edukował prekursor nowych prądów w Polsce Grzegorz z Sanoka⁶¹. Studia uniwersyteckie odbył Dobiesław Kurozwęcki⁶². Bardziej niż wiedza uniwersytecka przydatne w karierze było doświadczenie polityczne zdobywane na dworze królewskim i w kręgach szlachty urzędniczej. Omawiani wojewodowie piastowali wcześniej wysokie urzędy kasztelańskie (lubelski, sieradzki, biecki, wojnicki), a nawet wojewody (bełskiego) i tylko Jan Feliks Szram na palacę lubelską awansował z niższego urzędu (chorążego krakowskiego). W momencie mianowania na interesujący nas urząd nie byli więc ludźmi nowymi, zajmowali już znaczące pozycje w elicie władzy.

W sposób oczywisty osiągnięcie urzędu wojewody zależało od wcześniejszych dokonań kandydata, a więc nie tylko wiedzy o aktualnej sytuacji w kraju i na świecie, ale i umiejętności pozyskiwania łaski monarchy lub nawiązywania współpracy z wpływowymi ugrupowaniami możnowładczymi, a od końca XV w. także szlacheckimi wspólnotami ziemskimi, mogącymi stanowić zaplecze kariery. Wcześniejsze zaangażowanie polityczne wpływało na pozycję wojewodów lubelskich wśród doradców monarchy i w senacie, który pojawił się jako wyższa izba polskiego parlamentu właśnie na przełomie XV i XVI w. i skupiał najwyższych dostojników duchownych i świeckich, z wojewodami na czele tych ostatnich⁶³. Istotne znaczenie miała postawa tak wobec konfliktów wewnętrznych pojawiających się w związku z dokonującą się w tym czasie przebudową ustroju, jak i wyzwania polityki zagranicznej.

Monarcha, powołując wojewodów lubelskich, musiał uwzględnić nie tylko społeczną pozycję kandydatów, ale i aktualny układ

⁵⁹ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski – starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław et al. 1976, s. 25.

⁶⁰ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 209.

⁶¹ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 200–202.

⁶² B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 262.

⁶³ S. Kutrzeba, *Skład sejmu polskiego 1493–1793*, PH 1906, t. 2, z. 1, s. 47, 49.

sił w radzie królewskiej⁶⁴, gdyż nominacja, która spotkałaby się z protestem szerszych gremiów politycznych, destabilizowałaby sytuację w kraju. Było to szczególnie widoczne pod koniec rządów Kazimierza Jagiellończyka i w dobie Jana Olbrachta i Aleksandra, gdy decydujący wpływ na politykę państwa zyskały rada królewska i konstytuujący się właśnie sejm złożony z senatu i reprezentującej brać szlachecką izby poselskiej. Wtedy też utrwalił się zwyczaj powoływania wyższych urzędników na sejmach⁶⁵, czyli w obecności panów i szlachty, kontrolujących niejako decyzje królewskie.

Badania Kazimierza Myślińskiego wskazały, że powołanie Dobiesława Kmity na pierwszego wojewodę lubelskiego było efektem wieloletnich zasług Kmitów i innych przedstawicieli rodu Szreniawa dla Jagiellonów, a szczególnie wobec Kazimierza Jagiellończyka⁶⁶. Potwierdzają ten wniosek spostrzeżenia Renaty Trawki analizującej szczegółowo opcje polityczne przedstawicieli tej rodziny⁶⁷. Sam Dobiesław jako dworzanin w latach 1440–1442 był z królem na Węgrzech, a potem przez długie lata wraz z bratem Janem Noskiem wspierał rządy Kazimierza Jagiellończyka, m.in. opowiadając się po stronie króla w sporze o obsadę biskupstwa krakowskiego w 1461 r.⁶⁸, a w 1471 r. (podobnie jak też Jan Feliks z Tarnowa i Stanisław Wątróbka) stał przy królu podczas starań Jagiellonów o koronę Czech dla królewicza Władysława⁶⁹.

W tamtych czasach bliski kontakt z monarchą był miernikiem pozycji polityka w kręgach władzy, monarcha bowiem, mimo stopniowego ograniczania jego władzy, aż do schyłku I Rzeczypospolitej utrzymał możliwości kreowania elity jako dysponent urzędów i królewszczyzn⁷⁰. Występowanie interesujących nas osób u boku Kazimierza Jagiellończyka ukazują dane uzyskane przez Wojciecha Fałkowskiego z analizy składu otoczenia politycznego tego władcy, przeprowadzonej na podstawie formuł testacyjnych dokumentów

⁶⁴ M. Koczerska, *Elita polityczna zjednoczonego Królestwa Polskiego w XIV–XV wieku i jej funkcja w państwie* [w:] *Od genealogii do historii społecznej*, red. A. Jaworska, B. Trelińska, Warszawa 2011, s. 18; B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 240.

⁶⁵ M. Koczerska, *Elita polityczna...*, s. 22.

⁶⁶ K. Myśliński, *Geneza...*, s. 19, 20.

⁶⁷ R. Trawka, *Kmitowie...*, *passim*.

⁶⁸ R. Trawka, *Działalność polityczna...*, s. 21–41; *eadem*, *Kmitowie...*, s. 154–208.

⁶⁹ S. Szybkowski, *Udział możnowładztwa polskiego w wyprawie Władysława Jagiellończyka po koronę czeską w 1471 r.* „Klio” 2023, t. 67, nr 3, s. 193.

⁷⁰ A. Gašiorowski, *Rotacja elity...*, s. 288, 289.

królewskich. Dobiesław Kmita w latach 1466–1479 należał do dwóch najczęściej wymienianych świadków dyplomów tego króla (90 razy wystąpił jako kasztelan lubelski, 33 razy jako już wojewoda)⁷¹, co daje wyobrażenie o skali jego zaangażowania w sprawy Królestwa. W tym samym czasie Stanisława Wątróbkę odnotowano 64 razy jako jeszcze kasztelana sądeckiego i wojewodę bełskiego (12 miejsce)⁷². Jan Feliks z Tarnowa rzadko pojawiał się przy Kazimierzu Jagiellończyku po nominacji na wojewodę w 1479 r. – Fałkowski nie odnotował go wcale w swych zestawieniach z lat 1479–1492, choć przedtem testował dokumenty królewskie 46 razy⁷³. Województwo lubelskie tak dla Wątróбки, jak Tarnowskiego było ukoronowaniem kariery (obaj zmarli, pełniąc ten urząd) i można sądzić, że ograniczyli oni swe zaangażowanie w sprawy polityczne, w tym i obecność u boku Kazimierza Jagiellończyka, np. z powodu choroby. Bardziej aktywny był w końcu rządów tego króla Dobiesław Kurozwęcki, który do roku 1479 wystąpił 26 razy, a w latach 1479–1492 47 razy (12 miejsce w tym okresie)⁷⁴. Nie mamy podobnie szczegółowych badań w odniesieniu do następnych monarchów, synów Kazimierza Jagiellończyka, Jana Olbrachta i Aleksandra, ale politycy piastujący urząd wojewody lubelskiego są obecni przy nich w najważniejszych momentach ówczesnych dziejów. Nie oznacza to, że zawsze popierali linię polityczną króla; ich opcje polityczne w dużej mierze były pochodną sytuacji wewnątrz dynastii jagiellońskiej, wynikającej z rywalizacji synów króla polskiego o trony w Europie Środkowej, i związanych z tym różnych koncepcji prowadzenia polityki zagranicznej.

Uwidocznilo się to już niejako w przeddzień utworzenia województwa, gdy na czoło problemów politycznych wysuwał się konflikt z królem węgierskim Maciejem Korwinem, pretendującym do tronu czeskiego. W 1471 r. do wyboru przez Czechów najstarszego z Jagiellonów, Władysława, doszło w dużej mierze dzięki dyplomatycznym działaniom Dobiesława Kurozwęckiego⁷⁵. W wyprawie

⁷¹ W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 118, 119, 121.

⁷² *Ibidem*, s. 122.

⁷³ *Ibidem*, s. 122, 162, 163.

⁷⁴ *Ibidem*, s. 122, 162.

⁷⁵ K. Górski, *Dyplomacja polska czasów Kazimierza Jagiellończyka*, cz. 2: *Lata 1466–1492* [w:] M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987, s. 237; K. Baczkowski, *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę czeską w latach 1471–1479*, Kraków 1980, s. 15; B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 263.

zbrojnej na Węgry, mającej na celu osadzenie na tronie w Budzie innego z synów króla polskiego Kazimierza, brali udział Dobiesław Kmita, Stanisław Wątróbka i bracia Tarnowscy⁷⁶, ale wkrótce ci dotychczasowi współpracownicy dynastii podjęli ostrą krytykę polityki króla (w kwietniu i maju 1473 r. na spotkaniu w Lublinie i na sejmie w Radomiu) w kwestii układania się z Maciejem Korwinem; zbojkotowali też sejm w Piotrkowie, obrażeni pominięciem ich w awansach urzędniczych⁷⁷. Doszło wprawdzie do ugody, której efektem było włączenie się Dobiesława Kmity do negocjacji z Maciejem (w lutym 1474 r. w Starej Wsi)⁷⁸, a też utworzenie dla niego województwa lubelskiego, ale kontestacja wspomnianych panów i jej skutki pokazują, jak wielkie były ich ambicje i silne wpływy. Tylko Dobiesław z Kurozwęk trwał przy królu w czasie wspomnianego konfliktu⁷⁹. Kmita już jako wojewoda lubelski uczestniczył nadal w sprawach wiążących się z polityką wobec Węgier (jesienią 1475 r. był w delegacji polskiej mającej wraz z posłami węgierskimi rozstrzygnąć spory graniczne między Rusią a Wołoszczyzną i prawdopodobnie zająć się problemem zagrożenia tureckiego)⁸⁰ i zabiegach o sojusze potwierdzane małżeństwami dynastycznymi (m.in. córki polskiego króla, Jadwigi, z władcą bawarskiego Landshutu)⁸¹.

Pod koniec lat 70. i w następnych dwudziestu latach rządów Kazimierza Jagiellończyka pierwszoplanową pozycję w obozie władzy zdobyli Tarnowscy i Kurozwęcy. Pierwsi zdominowali główne urzędy małopolskie: województwo krakowskie (Jan Amor Tarnowski), sandomierskie (jego stryjeczny bratanek Spytek z Jarosławia), lubelskie (Jan Feliks, brat Jana Amora)⁸². Kariera czterech braci Kurozwęckich zwanych Lubelczykami (jako synowie lubelskiego kasztelana Krzesława) wiązała się bardziej z dworem i urzędami centralnymi: sekretarza, podkanclerzego i kanclerza (Stanisław⁸³,

⁷⁶ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 213.

⁷⁷ *Ibidem*, s. 213; W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 120, 121, 123, 124; R. Trawka, *Działalność...*, s. 40, 41; *eadem*, *Kmitowie...*, s. 191–194.

⁷⁸ W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 173.

⁷⁹ *Ibidem*, s. 120.

⁸⁰ Planowany na 8.09.1475 r. zjazd się nie odbył wskutek wycofania się Macieja Korwina, zob. R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 197.

⁸¹ F. Kiryk, *Kmita Dobiesław...*, s. 87; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 197.

⁸² UM, nr 476, 587, 985; W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, tabl. IV i V.

⁸³ Był sekretarzem królewskim (1468 i 1473–1475), podkanclerzym (1476–1479) i kanclerzem 1479–1482), zob. UC, nr 201, 628, 923.

a zwłaszcza Krzesław⁸⁴) oraz marszałka i podskarbiego (Piotr)⁸⁵; także Dobiesław był krajczym koronnym, a zarazem kasztelanem rozpierskim, awansując następnie na urzędy kasztelana sieradzkiego, wojewody lubelskiego i w końcu na województwo sandomierskie⁸⁶. Zasłużył się jako rycerz i dowódca w czasie wojny trzynastoletniej z zakonem krzyżackim, był popiecznikiem króla w konflikcie o obsadę biskupstwa krakowskiego w 1461 r., czym zyskał pełne zaufanie władcy umożliwiające mu promowanie młodszego brata Mikołaja zwanego Wrzód na zwalniane przez siebie urzędy⁸⁷. Lubelczycy związani z dworem, gdzie jako towarzysze królewiczów zaskarbiali sobie przychylność przyszłych władców, umocnili swe wpływy pod koniec rządów Kazimierza Jagiellończyka. Wokół nich skupiali się politycy tworzący stronnictwo dominujące u schyłku życia tego króla, nazywane „kuźnią Kurozwęckich”, zmierzające do koncentracji władzy w ośrodkach centralnych (na dworze, w urzędach koronnych) współdziałających z ziemiaństwem, z pominięciem możnowładców⁸⁸.

Aktywność wojewodów lubelskich na forum ogólnopolskim przejawiała się m.in. w ich obecności na sejmach pozwalającej domniemywać zaangażowanie w obrady nad najbardziej palącymi kwestiami polskiej polityki. W sejmie lubelskim w styczniu i lutym 1484 r., poświęconym nakreśleniu linii polityki polskiej w końcu lat 80. XV w., brał udział wojewoda Jan Feliks z Tarnowa⁸⁹, nie wiemy jednak nic więcej o jego postawie wobec rozpatrywanych wtedy zagadnień dotyczących współdziałania Polski i Litwy przeciw zagrożeniu ze strony Turcji – zwłaszcza Mołdawii jako lenna Królestwa Polskiego – oraz niepokojących działań Tatarów,

⁸⁴ Sekretarz królewski (1475–1479), a następnie kanclerz Królestwa (1484–1503), zob. UC, nr 202, 924.

⁸⁵ Marszałkiem był w latach 1474–1478, podskarbidem 1479–1499, zob. UC, nr 442, 740; F. Kiryk, *Kurozwęcki Piotr z Kurozwęk, zwany Lubelczyk, h. Róża* [w:] PSB, t. 16, Wrocław *et al.* 1971, s. 274–275; B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 260–262).

⁸⁶ UC, nr 273; UŁS, cz. B, nr 25, B 92a; UM, nr 588, 996.

⁸⁷ UŁS, cz. B nr 26, 93; ULub, nr 363; B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 263.

⁸⁸ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski...*, s. 37; W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 169–171; H. Litwin, *W poszukiwaniu rodowodu demokracji szlacheckiej. Polska myśl polityczna w piśmiennictwie XV i początków XVI w.* [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 41.

⁸⁹ KzL 4(12), k. 102.

Moskwy i Węgier⁹⁰. Według Włodzimierza Dworzaczka Tarnowski nie odgrywał wydatniejszej roli politycznej i nie wybijał się ponad przeciętność⁹¹, zresztą zmarł wkrótce po wspomnianym sejmie.

Na tymże sejmie, w gronie licznie zgromadzonych dostojników z całej Polski, byli obecni bracia Kurozwęccy, wśród nich następca Tarnowskiego na województwie lubelskim Dobiesław. W lutym 1485 r. wojewodę Dobiesława z Kurozwęk widzimy w Korczynie na sejmiku małopolskim, skąd z królem udał się do Koła na sejmik wielkopolski, może w związku ze staraniami o kasztelanie sieraadzką dla jego brata Mikołaja⁹², który wkrótce potem (w lecie tego roku) wyruszył na wyprawę na Mołdawię, przywracając zwierzchnictwo lenne Polski nad tym księstwem⁹³. Wojewoda lubelski uczestniczył w naradach poprzedzających tę wyprawę, toczących się w Krakowie w maju.⁹⁴ Był też wraz z braćmi Mikołajem, Krzesławem i Piotrem na grudniowym sejmie w Piotrkowie, poświęconym przygotowaniom ofensywy dyplomatycznej w sprawie koalicji antytureckiej z udziałem papieża, cesarza i Wenecji⁹⁵. Kurozwęccy również uczestniczyli na przełomie 1486 i 1487 r. w długim sejmie w Piotrkowie, obradującym nad kwestiami polityki wobec Czech, Węgier i Cesarstwa (m.in. w związku z przymierzem Władysława Jagiellończyka z Maciejem Korwinem) oraz przygotowaniem do wyprawy przeciw sprzymierzonym z Turcją Tatarom⁹⁶. W marcu 1487 r. Dobiesław udał się z królem do Kłodawy na zjazd Wielkopolan jako reprezentant panów małopolskich⁹⁷ i w maju tego roku powrócił z monarchą do Krakowa na spotkanie z szerokim gronem dostojników małopolskich, poświęcone wyprawie królewicza Jana Olbrachta przeciw Tatarom, zakończonej zwycięstwem pod

⁹⁰ L. Korczak, *Wielkie Księstwo Litewskie wobec prób Królestwa Polskiego uformowania koalicji antytureckiej pod koniec XV wieku (aspekt dyplomatyczny)* [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV-XVIII wieku*, red. R. Skowron, Kraków 2009, s. 15, 16; W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 156; Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 73, 74; I. Czamańska, *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996, s. 149, 150.

⁹¹ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 208.

⁹² Por. Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 80–82.

⁹³ W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 161.

⁹⁴ Odnotowany tam od 9.05 do 13.06.1485 r., zob. Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza...*, s. 84, 85, 193.

⁹⁵ Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 88.

⁹⁶ W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 170.

⁹⁷ Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 91.

Kopystrzyniem w dniu 8 września 1487 r.⁹⁸ Sejm w Piotrkowie w kwietniu i maju 1488 r., gdzie widzimy też Dobiesława, podejmował problemy polityki wobec zakonu i Turcji (pojawiły się poselstwa od wielkiego mistrza i z Turcji)⁹⁹. Także w latach następnych wojewodę lubelskiego widzimy często przy królu¹⁰⁰. Wsparcie dla polityki dworu okazywał jego brat Krzesław Kurozwęcki, zaangażowany w latach 1490–1491 w działania zmierzające do osadzenia na Węgrzech po śmierci Macieja Korwina królewicza Jana Olbrachta, co wywołało niesnaski w rodzinie jagiellońskiej¹⁰¹, godziło bowiem w interesy zwycięskiego ostatecznie króla Czech Władysława Jagiellończyka.

Wojewoda lubelski Dobiesław Kurozwęcki zaliczany był do przeciwników elekcji Jana Olbrachta na tron polski po śmierci Kazimierza Jagiellończyka w 1492 r., opowiadał się za kandydaturą jego starszego brata Władysława Jagiellończyka, króla Czech i Węgier¹⁰². Natomiast brat Dobiesława, Krzesław, optował za Janem Olbrachtem¹⁰³. Można przypuszczać, że był to zabieg taktyczny braci, asekurowających swą pozycję na każdą ewentualność, bowiem wybór Jana Olbrachta wojewoda lubelski szybko zaakceptował i już kilka dni po koronacji widzimy go wraz z Krzesławem i Piotrem w otoczeniu nowego monarchy¹⁰⁴. Jego związki z Władysławem zapewne spowodowały, że to on wraz z marszałkiem nadwornym Rafałem Leszczyńskim posłował do Budy, gdzie 5 grudnia 1492 r. w imieniu Jana Olbrachta zawarł układ z królem Czech i Węgier o wzajemnej pomocy¹⁰⁵. Dobiesław był na sejmie w Piotrkowie w lutym 1493 r.¹⁰⁶,

⁹⁸ *Ibidem*, s. 92–94.

⁹⁹ *Ibidem*, s. 95, 96.

¹⁰⁰ W połowie sierpnia 1488 r., w maju 1489, 13.08.1489 r. (sejm w Piotrkowie), 16.11.1489 r. w Radomiu (hołd wielkiego mistrza), 22.06.1490 r. w Krakowie (sejm), we wrześniu 1491 r. w Radomiu (sejm), zob. *ibidem*, s. 97, 101, 103, 106, 112.

¹⁰¹ K. Baczkowski, *Walka o Węgry w latach 1490–1491. Z dziejów rywalizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*, ZNUJ „Prace Historyczne” 1995, z. 116, s. 49, 54, 65, 108.

¹⁰² F. Papée, *Jan Olbracht*, wyd. 2, Kraków 1999 (wyd. 1: Kraków 1949), s. 33–34; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 222.

¹⁰³ Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 114.

¹⁰⁴ *Ibidem*, s. 115.

¹⁰⁵ M. Biskup, *Czasy Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506)* [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, red. *idem*, Warszawa 1982, s. 537.

¹⁰⁶ AGZ, t. 7, nr 100.

występował też u boku króla, zwłaszcza w 1494 r.¹⁰⁷, kiedy awansował na województwo sandomierskie. Zgromadzenie w tym roku przy królu licznych polityków przypuszczalnie wiązało się z planem wszczęcia wyprawy antytyureckiej¹⁰⁸.

Powołanie po Kurozwęckim na województwo lubelskie Mikołaja Ostrowskiego nie było wynikiem jakichś szczególnych dokonań politycznych tego kandydata. Jego dotychczasowa kariera (starosta lubelski od 1483 r., kasztelan biecki w latach 1484–1494)¹⁰⁹ to najpewniej skutek związków z rodziną królewską (był dworzaninem w 1475 r.¹¹⁰, w 1483 r. – przy królu w Wilnie¹¹¹) i zasług dla dynastii nieżyjącego już brata Grota, również dworzanina Kazimierza Jagiellończyka, uczestnika wojny trzynastoletniej, podkomorzego lubelskiego (od 1462 r. do śmierci w roku 1474)¹¹², który jako sędzia królewski przyczynił się do przejęcia części Mazowsza (ziem gostyńskich i rawskiej) przez króla polskiego w 1462 r.¹¹³ Przed objęciem urzędu wojewody źródła notują Mikołaja przy Kazimierzu Jagiellończyku przy okazji pobytu monarchy w Lublinie na sejmie 1484 r., gdy wraz z ówczesnym wojewodą Janem Feliksem z Tarnowa był komisarzem królewskim do rozpatrzenia sporów o uposażenie szpitala lubelskiego¹¹⁴. Był też obecny przy królu w Krakowie latem 1487 r., w czasie wyprawy królewicza Jana Olbrachta na Tatarów¹¹⁵, i krótko w czerwcu 1488 r.¹¹⁶ On i jego bracia (Jan, a w przeszłości także Grot) niejednokrotnie służyli Kazimierzowi Jagiellończykowi

¹⁰⁷ 9.01.1494 r. w Krakowie (po ingresie królewicza Fryderyka na biskupstwo krakowskie), również w Krakowie 28.05 i 30.05 (po zjeździe Jagiellończyków – Jana Olbrachta, Władysława króla Czech i Węgier, Zygmunta i Fryderyka – w Lewoczy) i 2.06, 13–14.06, 19.07, 29.07, 5.08, 11.08.1494 r.; na sejmie w Radomiu 21.09.1494 r., zob. Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 124–128; *Volumina legum*, t. 1, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859, s. 111; MRPS, t. 2, nr 380; AGZ, t. 7, nr 104.

¹⁰⁸ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 264.

¹⁰⁹ UM, nr 20, 1324.

¹¹⁰ S. Kuraś, *Ostrowski Mikołaj...*, s. 571.

¹¹¹ MRPS, t. 1, nr 1603–1605, 1607, 1608 – nominacja na starostwo lubelskie.

¹¹² H. Zins, *Grot z Ostrowa* [w:] PSB, t. 11, Wrocław *et al.* 1964–1965, s. 18, 19; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 37, 38; UM, nr 562.

¹¹³ P. Węcowski, *Mazowsze w Koronie. Propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Kraków 2004, s. 51, 56, 66.

¹¹⁴ Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 73.

¹¹⁵ *Ibidem*, s. 94

¹¹⁶ Notowany na dyplomach królewskich 30.07, 21.08 i 23.08.1487 r. oraz w połowie czerwca 1488 r., zob. *ibidem*, s. 94, 101.

jako poręczyciele długów lub sami dostarczali gotówki pod zastaw dochodów królewskich¹¹⁷. Mikołaj uczestniczył w 1492 r. w zjeździe koronacyjnym Jana Olbrachta, a w roku następnym był na sejmie w Piotrkowie¹¹⁸ i na sejmie jesiennym w 1494 r. w Radomiu¹¹⁹, gdy otrzymał nominację na wojewodę lubelskiego. Na tę decyzję królewską mogły też mieć wpływ jego silne związki ze szlachtą lubelską jako tenutariusza kazimierskiego i wąwolnickiego oraz jako wieloletniego starosty generalnego w tej ziemi¹²⁰. Poza obecnością na sejmach w Piotrkowie i Lublinie w 1496 r.¹²¹ nie widać aktywności Mikołaja w ważniejszych przedsięwzięciach politycznych; w początkach stycznia 1497 r. był w Lublinie podczas pobytu króla¹²², starając się zapewne o wakujący urząd wojewody sandomierskiego¹²³ i dopiero po osiągnięciu tego awansu wziął udział w tragicznej wyprawie Jana Olbrachta na Mołdawię jesienią 1497 r.¹²⁴ Postęp w karierze (nominacja na wyższy urząd) wskazuje jednak, że jako wojewoda lubelski dysponował atutami skłaniającymi monarchę do okazywania mu łaski.

Z królem Janem Olbrachtem byli blisko związani Jan Amor Tarnowski i jego synowie oraz bratanek Jan Feliks Szram, który w 1497 r. objął województwo lubelskie. W przeciwieństwie do niechętnych zadrażnianiu stosunków z Mołdawią Kurozwęckich¹²⁵ Tarnowscy popierali aktywną militarnie wschodnią politykę

¹¹⁷ Przykładowo w 1483 r. król zapisał Mikołajowi 60 grzywien na dochodach z żup bocheńskich (MRPS, t. 1, nr 1607), w 1489 tenże pożyczył monarsze jakieś sumy. Raz zapisano 180 florenów, następnie 80 florenów i 20 grzywien (*ibidem*, nr 2012, 2013), poręczył też za króla 250 florenów Prokopowi z Ossolina (*ibidem*, nr 2014). W 1490 r. dał królowi 427 florenów zabezpieczonych na cle i czynszach lubelskich (*ibidem*, nr 2168).

¹¹⁸ Obecność Ostrowskiego jako kasztelana bieckiego przy królu w Piotrkowie potwierdzona 19.02 i 22.02.1493 r., zob. AGZ, t. 4, nr 117; t. 7, nr 101; t. 9, nr 104.

¹¹⁹ MRPS, t. 2, nr 442; Z. Zyglewski, *Polityczna i aktotwórcza działalność...*, s. 128, 129.

¹²⁰ W latach 1483–1500, zob. UM, nr 1324.

¹²¹ F. Piekosiński, *Wiece, sejmiiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Kraków 1900, s. 243, 246, 249; *Volumina legum...*, t. 1, s. 128; AGAD, Dokumenty Pergaminowe, 2023.

¹²² KzL 4(12), k. 21v.

¹²³ Poprzedni wojewoda sandomierski Jan Pilecki zmarł przed 13.12.1496 r., zob. UM, nr 997.

¹²⁴ S. Kuraś, *Ostrowski Mikołaj...*, s. 572. Dnia 22.08.1497 r. w obozie na terenie Mołdawii otrzymał dobra w ziemi lubelskiej, lukowskiej i radomskiej, skonfiskowane szlachcie nieobecnej na wyprawie, zob. MK, 16, s. 126.

¹²⁵ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski...*, s. 56.

króla¹²⁶. Wojewoda Tarnowski uczestniczył w sejmie piotrkowskim 8 lutego 1501 r.¹²⁷, wkrótce potem awansował na wojewodę sandomierskiego, a jego dotychczasowy urząd objął Mikołaj Kurozwęcki. Nominacja ta nastąpiła w szczególnym momencie w stosunkach między monarchą a koterią kanclerza Krzesława Kurozwęckiego.

Pozycja Kurozwęckich po oskarżeniu w 1498 r. podskarbiego Piotra o nadużycia skarbowe i zaniedbania w nadzorze nad mennicą uległa zachwianiu¹²⁸. Atak przygotowany przez króla i jego brata kardynała Fryderyka miał na celu złamanie potęgi skupionych wokół nich panów, których rad niechętnie słuchali¹²⁹. Plany te ostatecznie się nie powiodły, gdyż Krzesław, biskup kujawski, pozostał na kanclerstwie do śmierci w 1503 r., a drugi z braci, Mikołaj, jak już wspomniano, w 1501 r. postąpił na województwo lubelskie. Ten najmłodszy z Lubelczyków uznawany jest za najmniej godnego awansów awanturnika i pieniacza. Niemniej protekcja braci i wysokie koligacje (związek małżeński z córką dawnego wojewody krakowskiego Jana Rytwiańskiego)¹³⁰ oraz ogromny majątek (w 1479 r. wystawił bogaty orszak podnoszący splendor królewski na spotkaniu z wielkim mistrzem zakonu w Piotrkowie)¹³¹ ułatwiały mu dostęp do dworu¹³² i osiągnięcie po bracie Dobiesławie kasztelanii rozpierskiej, następnie sieradzkiej i w końcu urzędu wojewody lubelskiego. Był przy królu w 1485 r. podczas składania hołdu przez wojewodę mołdawskiego Stefana¹³³ i w 1487 r., gdy Kazimierz wystawił przywilej dla dominikanów lwowskich¹³⁴. W działaniach „partii” Kurozwęckich sytuował się na dalszym planie, choć nie stronił od uczestnictwa w ryzykownych projektach,

¹²⁶ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 215.

¹²⁷ AGZ, t. 9, nr 140.

¹²⁸ B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 262.

¹²⁹ N. Nowakowska, *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468–1503)*, Kraków 2011, s. 62.

¹³⁰ Małżeństwo to wprawdzie się rozpadło (unieważnione w 1505 r.), niemniej samo jego zawarcie wskazuje rangę powiązań Kurozwęckich, zob. K. Baczkowski, *Kurozwęcki Mikołaj...*, s. 273; B. Czwojdrak, *Koligacje małżeńskie Dzierżawa i Jana Rytwiańskiego herbu Jastrzębiec. Przyczynek do genealogii możnowładztwa małopolskiego w XV wieku*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 1999, t. 1, s. 203.

¹³¹ W. Fałkowski, *Elita władzy w Polsce...*, 119, 145, 166.

¹³² Poświadczają to już w latach 70. zapisy długów Kazimierza Jagiellończyka u Mikołaja (MRPS, t. 1, nr 1102, 1119, 1124), który kupował też od króla majątki na wyderkał (*ibidem*, nr 1746, 2064).

¹³³ *Volumina legum*, t. 1..., s. 110; AGZ, t. 6, nr 140.

¹³⁴ AGZ, t. 2, nr 23.

np. przed sejmem piotrkowskim w 1493 r. zabiegał o poparcie szlachty w konfrontacji z królem (prawdopodobnie to on dostarczył tekst statutów niezawskich jako podstawę żądań szlacheckich)¹³⁵. Mianowanie go w 1501 r. na urząd lubelski przez Jana Olbrachta w tym samym czasie, gdy król ten domagał się konfiskaty majątku jego brata Piotra¹³⁶, pozwala podejrzewać, że awansowanie bliskiego krewnego kanclerza miało być pierwszym krokiem w unormowaniu stosunków dworu z możnowładcami, ale jednocześnie może świadczyć o tym, że Mikołaja postrzegano jako polityka niezagrożającego celom dynastii i nieodgrywającego samodzielnej roli.

Po śmierci Jana Olbrachta wielki książę litewski Aleksander Jagiellończyk został obrany królem dzięki poparciu Tarnowskich i Kurozwęckich, czyli grupy tworzącej stronnictwo możnowładcze dążące do umocnienia unii z Litwą przy ograniczeniu praw królewskich – po doświadczeniach autorytarnych rządów Jana Olbrachta panowie polscy pragnęli zyskać większą swobodę¹³⁷. Do grupy tej dołączył kardynał Fryderyk, łagodząc konflikt z kanclerzem Krzesławem, ale tlił się on nadal¹³⁸, co mogło odbijać się na pozycji Mikołaja, wojewody lubelskiego. Król Aleksander korzystał z jego usług jako posła chyba jednak głównie z uwagi na możliwości finansowe i pokrywanie kosztów reprezentacji z własnych środków¹³⁹. Wśród wojewodów Królestwa Polskiego sytuował się na dość odległej pozycji, np. w wystawionym na sejmie w Piotrkowie 3 października 1501 r. akcie odnowienia unii z Litwą wymieniono go po wojewodach: krakowskim, poznańskim, sandomierskim, kaliskim, malborskim, łęczyckim, brzeskim, inowrocławskim i ruskim, a poprzedzał jedynie wojewodę rawskiego¹⁴⁰. Bliższy kontakt z monarchą zapewniały spotkania dostojników danej prowincji, np. 27 maja 1502 r. Mikołaj był przy królu w Sandomierzu w gronie głównie panów

¹³⁵ J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski...*, s. 55.

¹³⁶ *Ibidem*, s. 75, 76.

¹³⁷ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 266, 267.

¹³⁸ N. Nowakowska, *Królewski kardynał...*, s. 64, 65, 68, 69.

¹³⁹ K. Baczkowski, *Kurozwęcki Mikołaj...*, s. 274; B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 269–271.

¹⁴⁰ *Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791*, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz, Kraków 1932, nr 79. Podobną kolejność widzimy w Radomiu wiosną i jesienią 1505 r. (*Volumina legum...*, t. 1, s. 140, 162), zaś na sejmie w Piotrkowie wiosną 1504 r. wśród zgromadzonych byli wojewodowie podolski i bełski wymienieni na niższym niż Mikołaj miejscu (*ibidem*, s. 134).

z Małopolski i Rusi¹⁴¹. W czasach panowania Aleksandra rządy miały charakter oligarchiczny, dominowały wpływy polityczne Leliwitów (m.in. Jana Szrama z Tarnowa już jako wojewody sandomierskiego) i Kurozwęckich zmierzających do zmiany ustroju w duchu republiki arystokratycznej z tytularnym jedynie królem na czele¹⁴². Pod nieobecność króla, przebywającego od połowy 1502 r. do jesieni 1503 r. na Litwie, decyzje zapadały w wąskim gronie senatorów, do których należał też wojewoda lubelski¹⁴³, wplątany w tym czasie w gorszący zbrojny spór z synem Adamem¹⁴⁴, który niepokoił króla jako przykład zaniedbywania spraw Rzeczypospolitej z powodu prywaty¹⁴⁵. Rzesze szlachty odczuwały niedostatki tych nieudolnych rządów. Sejmy gromadzące się w Piotrkowie demonstrowały niezadowolenie zwłaszcza po śmierci w 1503 r. kardynała Fryderyka i kanclerza Krzesława. Mikołaj Kurozwęcki, obecny na sejmach (m.in. w Piotrkowie 3 października 1501 r., gdy układano się z Litwinami¹⁴⁶, i wiosną 1504 r., gdy przeforsowano wiele postulatów ruchu egzekucji praw szlacheckich¹⁴⁷), był niewątpliwie świadkiem tej krytyki, która w 1505 r. doprowadziła do klęski obozu oligarchicznego i uchwalenia konstytucji *nihil novi* ograniczającej rolę senatu do równoważenia interesów monarchy i szlachty¹⁴⁸. Można przypuszczać, że na majowym sejmie radomskim¹⁴⁹ nie występował przeciw postulatom „egzekucjonistów”, skoro zgromadzenie szlachty małopolskiej w Nowym Korczynie w sierpniu 1505 r. właśnie jemu powierzyło misję do obradujących w Kole

¹⁴¹ AGZ, t. 2, nr 132.

¹⁴² W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 267

¹⁴³ Król w instrukcji dotyczącej poselstwa na Węgry w styczniu 1503 r. polecił skonsultować jego treść z panami wielkopolskimi i uzyskać aprobatę kasztelana krakowskiego i wojewodów: krakowskiego, sandomierskiego i lubelskiego, zob. AAL, nr 146.

¹⁴⁴ Adam, syn Mikołaja i Ewy Rytwiańskiej, żądał wydzielenia mu majątku i najechał zbrojnie dobra wniesione Kurozwęckim przez matkę (zamek Rytwiany), co wywołało długotrwałe procesy, zob. B. Nowak, *Ród Porajów...*, s. 271.

¹⁴⁵ Przebywający w Wilnie król nakazał wojewodzie lubelskiemu poddać spór pod rozstrzygnięcie przed sądem wyznaczonych komisarzy królewskich, zob. AAL., nr 125.

¹⁴⁶ *Akta Unji...*, nr 79.

¹⁴⁷ F. Piekosiński, *Wiece, sejmiki, sejmy...*, s. 243, 246, 249; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski...*, s. 101, 102; AAL., nr 233.

¹⁴⁸ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 269

¹⁴⁹ Był obecny na sejmie w Radomiu, co poświadczają dokumenty króla Aleksandra z 3.05, 4.05, 7.05, 17.05 i 19.05.1505 r., zob. AAL., nr 284, 285; AGZ, t. 9, nr 161, 162. W Radomiu podczas sejmku spisał też akt sprzedaży klucza strykowskiemu Janowi Łaskiemu, zob. MRPS, t. 3, nr 2224.

Wielkopolan z wezwaniem do wsparcia obrony kresów wschodnich podatkiem i gotowością do walki¹⁵⁰. Nie wiemy, jak wojewoda lubelski odniósł się do próby odzyskania wpływów przez senat na sejmie w Lublinie w początku 1506 r.¹⁵¹ i czy podzielał niechęć części możliwych do kandydatury Zygmunta Jagiellończyka na króla po śmierci Aleksandra¹⁵². Być może już w tym czasie nie uczestniczył w życiu publicznym¹⁵³, zmarł bowiem na początku 1507 r.¹⁵⁴

Śledząc czynniki wpływające na pozycję wojewodów lubelskich w elicie władzy, należy rozpatrzyć jeszcze jeden aspekt, mianowicie znaczenie dla jej budowania związków wojewodów z Lublinem i ziemią lubelską. Nadanie Lublinowi rangi miasta wojewódzkiego nie niosło żadnych dodatkowych funkcji tego ośrodka i miało jedynie znaczenie prestiżowe. Wojewoda nie był zobowiązany do rezydowania w stolicy województwa¹⁵⁵. Jednak Lublin w tamtym czasie nie tylko był silnym ośrodkiem rzemiosła i handlu, ale też miejscem odbywania ważnych zjazdów króla z dostojnikami, sejmów, spotkań z poselstwami zagranicznymi, rezydowania rodziny królewskiej, czyli koncentrował wydarzenia władcze o randze ogólnopolskiej¹⁵⁶. Miejscowi wojewodowie stawiali się niejako gospodarzami obecnymi przy władcy, przyjmującymi gości z innych części Królestwa, co stwarzało okazję do nawiązywania bliższych relacji mogących wpływać na podniesienie prestiżu w środowisku polityków. Jednocześnie

¹⁵⁰ AAl., nr 295.

¹⁵¹ W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 269, 270. Sejm w Lublinie obradował od 6.01 do połowy marca 1506 r., zob. MRPS, t. 3, nr 2527, 2529–2877.

¹⁵² W. Dworzaczek, *Leliwici Tarnowscy...*, s. 271; J. Wiesiołowski, *Ambroży Pampowski...*, s. 116, 119.

¹⁵³ Źródła nie notują obecności Mikołaja przy królu na sejmie obradującym w miejscu sprawowania przez niego urzędu (np. brak go na obszernych listach świadków dokumentów wystawionych w Lublinie przez króla Aleksandra dla katedry lwowskiej z 19.02.1506 r. i rady miejskiej Lwowa z 24.02.1506 r. (AGZ, t. 9, nr 165, 167), co uprawdopodobnia domysł, że już w tym czasie uległ niemocy, która doprowadziła go do śmierci.

¹⁵⁴ Na sejmie koronacyjnym rozpoczętym 24.01.1507 r. już go nie było, choć nie odnotowano jeszcze wakatów na urzędzie lubelskim, zob. W. Uruszczak, *Sejm koronacyjny 1507 roku w Krakowie*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2002, t. 7, s. 113.

¹⁵⁵ Por. H. Rutkowski, *Głos w dyskusji [w:] Jan Długosz: w pięćsetną rocznicę śmierci. Materiały z sesji (Sandomierz 24–25 maja 1980 r.)*, red. F. Kiryk, Olsztyn 1983, s. 207.

¹⁵⁶ Por. R. Szczygieł, *Lokacja miasta na prawie niemieckim i jego rozwój do końca XVI wieku [w:] R. Szczygieł, H. Gmiterek, P. Dymmel, Lublin. Dzieje miasta*, t. 1: *Od VI do końca XVIII wieku*, Lublin 2008, s. 55, 56, 85.

rozwój ośrodka lubelskiego powodował wzrost świadomości politycznej szlachty ziemi lubelskiej i łukowskiej gromadzącej się często już w tym czasie na sejmiku ziemskim w Urzędowie¹⁵⁷. Zatem na pozycję wojewody mogły wpływać, obok powiązań wewnątrz grupy możnowładczej, jego relacje z lokalną szlachtą.

Omawiani dostojnicy lubelscy niewątpliwie dostrzegali umacnianie się roli wspólnot terytorialnych w życiu państwa¹⁵⁸, widoczne chociażby w dążeniu szlachty do wpływania na obsadę urzędów predestynujących do zasiadania w radzie królewskiej. Służyć temu miało zastrzeżenie w przywilejach szlacheckich, że winni oni spełniać wymóg osiadłości, czyli przynależności do miejscowych posiadaczy ziemi. Pierwsi wojewodowie lubelscy, poza sprawującym urząd tylko kilka miesięcy Stanisławem Wątróbką, zaliczali się do rodzin już w poprzednich pokoleniach powiązanych z ziemią lubelską. Dziad Dobiesława Kmity, Piotr, był w latach 1385–1401 kasztelanem lubelskim¹⁵⁹, a jego ojciec, on sam i jego brat Jan utrzymywali bliskie stosunki z współrodowcami zamieszkującymi w Lubelskiem¹⁶⁰. Wprawdzie brak poświadczenia posiadłości Kmitów na terenie nowotworzonego województwa, co wydawać się może pogwałceniem przez króla wymogu osiadłości osoby mianowanej na urząd ziemski¹⁶¹, ale prawdopodobnie w tym momencie wystarczało jeszcze posiadanie ziemi na terenie Małopolski (Kmitowie mieli zamek w Wiśniczu). Natomiast Tarnowscy, Kurozwęccy i Ostrowscy byli właścicielami rozległych dóbr położonych w ziemi lubelskiej¹⁶², ojciec Dobiesława i Mikołaja Kurozwęckich, Krzesław, był w latach 1444–1459 kasztelanem

¹⁵⁷ A. Sochacka, *Zjazdy szlachty lubelskiej w późnym średniowieczu* [w:] *eadem, Regimen...*, s. 293–307.

¹⁵⁸ Por. A. Sucheni-Grabowska, *Przeobrażenia ustrojowe...*, s. 37.

¹⁵⁹ UM, nr 533; R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 67–86, 370 *et seq.*, wg indeksu.

¹⁶⁰ W 1442 r. Dobiesław był w Bochothnicy u Piotra Kurowskiego (R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 155), w 1443 r. tenże Piotr był świadkiem lokacji Wiśnicza przez ojca Dobiesława, Mikołaja (*ibidem*, s. 149). Jan Kmita korzystał z pośrednictwa Kurowskiego w ugodach majątkowych, a podkomorzemu lubelskiemu Janowi Kuropatwie z Łańcuchowa h. Szreniawa poręczał zobowiązania finansowe (*ibidem*, s. 143, 168).

¹⁶¹ Także następca Kmity na urzędzie wojewody lubelskiego, Stanisław Wątróbka, nie posiadał majątku na terenie województwa, zob. A. Sochacka, *Własność ziemska...*, wg indeksu. Z nierespektowaniem wymogu osiadłości przy nominacjach urzędników spotykamy się też w Wielkopolsce, zob. W. Falkowski, *Elita władzy w Polsce...*, s. 130.

¹⁶² A. Sochacka, *Własność ziemska...*, s. 72, 74, 88.

lubelskim¹⁶³; rodzina Ostrowskich występowała też pod mianem Kazimierscy z uwagi na wieloletnie władanie królewskimi dobrami wokół Kazimierza Dolnego, jej przedstawiciele posiadali też liczne własne dobra w Lubelskiem¹⁶⁴ i piastowali miejscowe urzędy kasztelana (ojciec wojewody, Warsz, w latach 1439–1443)¹⁶⁵ i podkomorzego (brat Mikołaja, Grot, w latach 1462–1474)¹⁶⁶.

Te związki z hierarchią urzędniczą i posiadanie majątków niewątpliwie powodowały, że wspomniani wojewodowie byli znani miejscowej szlachcie, choć podobnie jak i wcześniej wojewodowie sandomierscy, sporadycznie tylko angażowali się w lokalne sprawy¹⁶⁷. Dobiesław Kmita, zarówno jeszcze jako kasztelan, jak i wojewoda lubelski, rzadko pojawiał się osobiście w podlegającym mu sądzie w Wąwolnicy, powierzając jego funkcjonowanie mianowanym przez siebie sędziom. Tak samo postępowali jego następcy¹⁶⁸. Osoby

¹⁶³ UM, nr 539.

¹⁶⁴ A. Sochacka, *Własność ziemska...*, s. 74–76; J. Wroniszewski, *Ród Rawiczów...*, s. 27–41.

¹⁶⁵ UM, nr 538.

¹⁶⁶ *Ibidem*, nr 562.

¹⁶⁷ A. Sochacka, *Polityczne i administracyjne związki terytorium lubelskiego z Sandomierzem w średniowieczu* [w:] *eadem*, *Regimen...*, s. 87, 88.

¹⁶⁸ W zachowanych aktach tego sądu brak bezpośrednich wzmianek o obecności jego zwierzchników na rokach; za takie świadectwa nie można uznać zapisów dotyczących początków kadencji sędziów z 14.10.1466 r.: „Incipit ius et iudicium domini Dobeslai castellanis Lublinensis in Wanuelnicz et iudicatum per nobilem Mathiam de Chrzanow iudicem eorundem iudiciorum institutum per dominum castellanum Lublinensem” (KzL 7(8), k. 160v) i z 16.11.1473 r.: „Incipit liber seu acta iudiciorum domini Dobeslai de Wisznicze Castellani Lublinensis tempore tunc iudicis eorundem nobilis Nicolai Schirek de Szuczki specialiter deputato et constituto per prefatum dominum et magnificum Dobeslaum in Wamuelnicza factorum” (APL, Księgi Sądu Kasztelana i Wojewody Lubelskiego w Wąwolnicy [dalej: KkW], 1, k. 102v); oraz z 16.03.1484 r.: „Incipiunt acta tempore nobilis Jacobi de Radauicz iudicis Wauelnyczyensis specialiter constitutum per magnificum Johannem Felicem de Tarnow palatinum Lublinensem” (KzL 8(11), k. 10); 1.03.1485 r.: „Incipiunt acta Wauelniczien[sia] [...] tempore magnifici domini Dobeslai de Curoswaky palatini Lublinensis [...] Magnificus Dobeslaus de Curoswaky palatinus terre Lublinensis constituit et locauit nobilem Stanislaum Schyrek heredem de Szuczki iudicem suum suorum iudiciorum in Wauelnycza ex speciali gratia” (*ibidem*, k. 10v); i 30.09.1494 r.: „Magnificus dominus Nicolaus de Oszthrow pallatinus et capitaneus terre Lublinensis constituit et locauit nobilem Stanislaum Schyrek heredem de Szuczky iudicem suum” (KkW 2, k. 77), które świadczą jedynie o powołaniu przez wojewodę sędziów, co mogło nastąpić gdzie indziej, a czas przeszły użyty w zapisach pozwala na stwierdzenie, że aktu nominacji sędziego wojewoda dokonywał wcześniej, przed zapisem pierwszej sesji nominata, możliwe że poza Wąwolnicą. We wskazanych przez

piastujące interesujący nas urząd częściej są notowane na rokach sądu ziemskiego w Lublinie, choć pierwszego wojewodę, Dobiesława Kmitę, w takim charakterze spotykamy tylko raz 10 lutego 1477 r.¹⁶⁹ Jan Feliks z Tarnowa wystąpił jako asesor w sądzie lubelskim 1 września 1480 r.¹⁷⁰, co wiązało się zapewne z obradami w tym terminie sądu wiecowego¹⁷¹. Jego następca Dobiesław z Kurozwek w sądzie tym był asesorem 29 września 1483 r., jeszcze jako kasztelan sieradzki, ale krótko przed awansem na województwo lubelskie¹⁷²; ponownie na rokach lubelskich był wzmiankowany 2 lipca 1487 r. już jako miejscowy wojewoda¹⁷³. Mikołaj z Ostrowa często natomiast pojawiał się wśród odbywających roki ziemskie w Lublinie, zanim jeszcze osiągnął status urzędnika (starosty lubelskiego w 1483 r.), co wynikało najpewniej

Renate Trawkę zapiskach, mogących świadczyć o obecności Dobiesława Kmity w tym sądzie (*Kmitowie...*, s. 183, 391, 393), także brak wyraźnego odnotowania tego faktu: w sierpniu 1465 r. wymieniono tylko asesorów z kręgu drobnej szlachty (KzL 4(12), k. 13, 13v), podobnie latem 1466 r. zapisano datację roków bez udziału kasztelana (KzL 2(5), k. 87) i dokonano tylko wpisu jego dokumentu edukacyjnego (*ibidem*, k. 91v), co nie dowodzi obecności przełożonego sądu; sformułowania: „ad personalem mandatum domini Lublinensis infrascripta inscripta sunt [...littera] eductoria” (*ibidem*, k. 9v), a zwłaszcza „magnificus dominus Dobeslaus per nobilem Mathiam de Chrzanow iudicem suum interposuit sexaginta marcarum vadium” (*ibidem*, k. 10) nie przesądzają o osobistym zasiadaniu zwierzchnika w Wąwolnicy. Nawet jeśli sąd ten odsyłał pewne sprawy do jego rozstrzygnięcia, to nie wyznaczał terminu do czasu przybycia wojewody do Wąwolnicy, tylko do ziemi lubelskiej: „Et nos iudex hanc causam et controversiam recepimus ad dominum pallatinum Lublinensem ad interrogandum. Cuius controuersie et interrogacionis damus terminum ad proximos terminos prima die post felicem ingressum magnifici domini pallatini Liblinensis in terra Lublinski” (*ibidem*, k. 17v, 1477 r.), co można rozumieć jako ślad udawania się stron (lub sądu) do wojewody. Maria Stankowa w pracy poświęconej sądowi wąwolnickiemu nie zajmuje się kwestią obecności kasztelanów i wojewodów na jego sesjach (*Sąd kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy. Organizacja i działalność sądu kasztelańskiego*, „Rocznik Lubelski” 1970, t. 13, s. 23–50). Dokumenty wystawiane przez kasztelanów w związku z przynależnym im sądownictwem były datowane w Lublinie albo w ich rezydencjach prywatnych (*ibidem*, s. 41, przyp. 103, 105). Dopiero w 1511 r. wojewoda Mikołaj Firlej z Dąbrowicy jest poświadczony jako osobiście zasiadający w Wąwolnicy, ale i w swym dworku w Kęble (KzL 10(13), s. 732, 736; KkW 2, k. 163v).

¹⁶⁹ KzL 9, k. 185.

¹⁷⁰ *Ibidem*, k. 315.

¹⁷¹ O wiecach lubelskich zob. A. Sochacka, *Zjazdy szlachty lubelskiej...*

¹⁷² KzL 9, k. 382.

¹⁷³ *Ibidem*, k. 489.

z rezydowania w ziemi lubelskiej¹⁷⁴ i z racji dzierżenia królew-szczyzn w Wąwolnicy i Kazimierzu¹⁷⁵.

Obecność wojewody w ziemi lubelskiej wiązała się z wizytami króla, u którego boku winni wtedy zjawiać się miejscowi dostojnicy. Dobiesława Kmitę wraz z Kazimierzem Jagiellończykiem widzimy w Lublinie w czerwcu 1475 r.¹⁷⁶, nie ma go w trakcie wizyty monarchy jesienią 1476 r. i wiosną 1478 r.¹⁷⁷, zapewne wskutek jakiejś przewlekłej choroby powodującej ogólny spadek jego aktywności¹⁷⁸. Jan Feliks z Tarnowa w styczniu i lutym 1484 r. uczestniczył w obradach sejmku w Lublinie, którym przewodniczył król¹⁷⁹. Nie odnotowano wojewody lubelskiego Dobiesława z Kurozwęk, gdy Lublin gościł króla 23 października 1487 r.¹⁸⁰, ani Mikołaja z Ostrowa w czasie wizyty monarchy 12 czerwca 1490 r.¹⁸¹

¹⁷⁴ Ostrowscy mieli dwór w Kęble koło Wąwolnicy, gdzie Mikołaj rezydował np. w lecie 1497 r., gdy przybył do niego rajcom wąwolnickim polecił wpisać do księgi miejskiej, że służył swemu za należne mu za służbę 60 grzywien przekazał dom z siedliskiem przy rynku w Wąwolnicy, zob. *Księgi sadowe miasta Wąwolnicy z lat 1476–1500*, oprac. G. Jawor, A. Sochacka, red. R. Szczygieł, Lublin 1998, nr 237.

¹⁷⁵ Mikołaj i jego brat Grot jako tenentariusze w Wąwolnicy zostali wpisani na początku listy asesorów na posiedzeniu sądu z 2.01.1464 r. (KzL 2(5), k. 395), ale asesorem bywał częściej Grot, w latach 1462–1474 podkomorzy lubelski (*ibidem*, k. 1, 6v, 56, 277v, 284v, 291, 303, 312v, 316, 320v, 328, 335, 340, 416v, 424, 432, 441, 444v, 448, 474v, 499–v; KzL 7(8), k. 81v, 92; UM, nr 562), Mikołaj natomiast bywał świadkiem zapisów sądowych i zasiadał wśród asesorów w Lublinie po śmierci brata najpierw jako tenentariusz kazimierski (29.03.1473 r., 23.01.1475 r., 1.01 i 3.08.1478 r., 1.01 i 8.02.1479 r., 20.03 i 10.07.1480 r., 17.01, 6.08 i 3.09.1481 r., 1.01.1482 r., zob. AGZ, t. 6, nr 110; KzL 2(5), k. 80; KzL 9, k. 54, 221, 250v, 255, 259v, 299v, 308v, 323v, 329v, 330v, 346; KzL 8(11), k. 35), następnie z tytułem kasztelana bieckiego i starosty lubelskiego (24.07.1486 r., wraz z królem 23.10.1487 r., oraz na sejmiku 1.07.1493 r., zob. KzL 9, k. 483, 502; KzL 8(11), k. 47v; KzL 10(13), s. 977).

¹⁷⁶ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 195, 395; KzL 9, k. 65, 67 (6–9.06.1475 r.).

¹⁷⁷ Królowi w dniach 28–30.09.1476 r. z miejscowych urzędników towarzyszyli: kasztelan chełmski i starosta lubelski Mikołaj z Chrząstowa, wojski lubelski i starosta radomski Dominik z Kazanowa oraz stolnik lubelski Jan Maciejowski (KzL 9, k. 163), a 2.05.1478 r. odnotowano już tylko Chrząstowskiego i Maciejowskiego (KzL 9, k. 240).

¹⁷⁸ R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 198.

¹⁷⁹ Kazimierz Jagiellończyk odnotowany w Lublinie od 13.01 do 20.02.1484, zob. G. Rutkowska, *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014, s. 306, 307.

¹⁸⁰ KzL 9, k. 502 – z Kazimierzem byli: kasztelanowie Stanisław z Szydłowa radomski i Mikołaj z Ostrowa biecki oraz marszałek dworu Stanisław Lanckoroński.

¹⁸¹ *Ibidem*, k. 585v, 619v – byli obecni: podkomorzy krakowski i starosta malborski Zbigniew z Tęczyna, wojewoda ruski Jan z Pilczy, podkomorzy lubelski Otto z Pilczy, kasztelan wiślicki Jan z Rabsztyna.

Nie oznacza to, że wojewodowie ci lekceważyli funkcje wiążące ich ze środowiskiem szlachty lubelskiej, a tym bardziej z monarchią; można sądzić, że albo ich faktycznej obecności nie odnotowały zachowane źródła, albo byli w tym momencie zajęci innymi ważnymi dla państwa sprawami. Z bardziej „codziennych” spraw lokalnych powierzanych wojewodom zachowały się tylko ślady, które dowodzą, że zajmowali się kwestiami dotyczącymi miasta Lublina. W 1475 r. Dobiesław Kmita uczestniczył w sądzie komisarycznym do rozstrzygnięcia sporu między przeorem brygidek lubelskich z rajcami i mieszczanami¹⁸². Wojewodom przysługiwało prawo do udziału w powoływaniu rady miejskiej¹⁸³; wprawdzie nie ma dowodu korzystania z niego przez pierwszego wojewodę, ale jest to jednak wielce prawdopodobne, gdyż zainteresowanie Dobiesława Kmity sprawami miasta, jeszcze jako kasztelana, widać choćby w zapisce z 1469 r.¹⁸⁴

Zarówno kontakty z lubelską szlachtą, jak i zaangażowanie w sprawy miasta wydają się nie mieć wpływu na pozycję wojewodów w elicie władzy, choć wzrastająca rola sejmików ziemskich już w tym czasie mogła być dostrzegana i wykorzystywana przez polityków szczebla centralnego (a za takich można uważać osoby zasiadające w radzie królewskiej); także ranga patrycjatu lubelskiego, mającego liczne związki z bogatym mieszczaństwem Krakowa, mogła skłaniać do nawiązywania relacji korzystnych nie tyle może w dziedzinie polityki, co wzmacniających możliwości ekonomiczne rodzin wojewodów.

¹⁸² R. Trawka, *Kmitowie...*, s. 199.

¹⁸³ Prerogatywa ta została poświadczona w ordynacji wyborczej tejże rady z 1488 r., ale niewykluczone, że już wcześniej przysługiwała wojewodzie, zob. K. Myśliński, *Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317–1504*, Lublin 1962, s. 129–131; R. Szczygieł, *Lokacja miasta...*, s. 73, 74.

¹⁸⁴ Wzmianka o tym, że w jego (i podkomorzego lubelskiego) obecności dwoje mieszczan zawarło umowę rozstrzygającą spór o kamienicę, zob. *Księgi wójtowsko-ławnicze miasta Lublina z XV wieku*, oprac. G. Jawor, M. Kołacz-Chmiel, A. Sochacka, wstęp P. Dymmel i wydawcy, Lublin 2012, nr 827, 874. Renata Trawka (*Kmitowie...*, s. 208) także uważa, że wojewoda Kmita mógł korzystać z prawa powoływania rajców.

Bibliografia

Źródła archiwalne

Archiwum Główne Akt Dawnych w Warszawie:

Dokumenty Pergaminowe, 2023.

Metryka Koronna, 12, 16.

Archiwum Państwowe w Lublinie:

Księgi Sądu Kasztelana i Wojewody Lubelskiego w Wąwolnicy, 1, 2.

Księgi Sądu Ziemskiego Lubelskiego, 2, 4, 7, 8, 9, 10.

Źródła drukowane

Acta Alexandri regis Poloniae, magni ducis Lithuaniae etc. (1501–1506),
ed. F. Papée, Cracoviae 1927.

*Akta grodzkie i ziemskie z czasów Rzeczypospolitej Polskiej z Archiwum
tzw. bernardyńskiego we Lwowie*, t. 2, 4, 6, 7, 9, wyd. O. Pietruski,
X. Liske, Lwów 1870–1883.

Akta Unji Polski z Litwą 1385–1791, wyd. S. Kutrzeba, W. Semkowicz,
Kraków 1932.

Księgi sądowe miasta Wąwolnicy z lat 1476–1500, oprac. G. Jawor,
A. Sochacka, red. R. Szczygieł, Lublin 1998.

Księgi wójtowsko-ławnicze miasta Lublina z XV wieku, oprac. G. Jawor,
M. Kołacz-Chmiel, A. Sochacka, wstęp P. Dymmel i wydawcy, Lub-
lin 2012.

Matricularum Regni Poloniae summaria, wyd. T. Wierzbowski, t. 1–3,
Warszawa 1905–1908.

Volumina legum, t. 1, wyd. J. Ohryzko, Petersburg 1859.

Literatura przedmiotów

Baczkowski K., *Kurozwęcki Mikołaj h. Róża (Poraj) zwany Lubelczyk,
Wrzód (zm. 1507)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław
et al. 1971, s. 273–274.

Baczkowski K., *Walka Jagiellonów z Maciejem Korwinem o koronę
czeską w latach 1471–1479*, Kraków 1980.

Baczkowski K., *Walka o Węgry w latach 1490–1491. Z dziejów rywa-
lizacji habsbursko-jagiellońskiej w basenie środkowego Dunaju*,
„Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Histo-
ryczne” 1995, z. 116.

Bardach J., *Historia państwa i prawa Polski do połowy XV wieku*,
Warszawa 1957.

- Biskup M., *Czasy Jana Olbrachta i Aleksandra Jagiellończyka (1492–1506)* [w:] *Historia dyplomacji polskiej*, t. 1, red. M. Biskup, Warszawa 1982, s. 531–586.
- Brzeziński W., *Koligacje małżeńskie możnowładztwa wielkopolskiego w drugiej połowie XIV i pierwszej połowie XV wieku*, Wrocław 2012.
- Bubczyk R., *Kariera rodziny Kurozwękich w XIV wieku. Studium z dziejów powiązań polskiej elity politycznej z Andegawenami*, Warszawa 2002.
- Chachaj J., *Archidiakoni lubelscy w XV wieku*, „Nasza Przeszłość” 2009, t. 111, s. 55–83.
- Chachaj J., *Bliżej schizmatyków niż Krakowa... Archidiakoniat lubelski w XV i XVI wieku*, Lublin 2012.
- Czamańska I., *Mołdawia i Wołoszczyzna wobec Polski, Węgier i Turcji w XIV i XV wieku*, Poznań 1996.
- Czwojdrak B., *Koligacje małżeńskie Dzierżawa i Jana Rytwiańskich herbu Jastrzębiec. Przyczynek do genealogii możnowładztwa małopolskiego w XV wieku*, „Średniowiecze Polskie i Powszechnie” 1999, t. 1, s. 190–203.
- Dąbrowski J., *Ostatnie lata Ludwika Wielkiego 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2009.
- Dworzaczek W., *Leliwici Tarnowscy. Z dziejów możnowładztwa małopolskiego. Wiek XIV–XV*, Warszawa 1971.
- Fałkowski W., *Elita władzy w Polsce za panowanie Kazimierza Jagiellończyka (1447–1492)*, Warszawa 1992.
- Gąsiorowski A., *Rotacja elity władzy w średniowiecznej Polsce* [w:] *Spółeczeństwo Polski średniowiecznej. Zbiór studiów*, t. 1, red. S.K. Kuczyński, Warszawa 1981, s. 264–290.
- Gąsiorowski A., *Starszeństwo urzędów w Polsce późnośredniowiecznej*, „Roczniki Historyczne” 1969, t. 35, s. 33–56.
- Górski K., *Dyplomacja polska czasów Kazimierza Jagiellończyka, cz. 2: Lata 1466–1492* [w:] M. Biskup, K. Górski, *Kazimierz Jagiellończyk. Zbiór studiów o Polsce drugiej połowy XV wieku*, Warszawa 1987, s. 230–284.
- Grodziski S., *Obywatelstwo w szlacheckiej Rzeczypospolitej*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1963, z. 12.
- Kiryk F., *Kmita Dobiesław z Sobienia i Wiśnicza h. Szreniawa (zm. 1478)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 13, Wrocław et al. 1967–1968, s. 87–88.
- Kiryk F., *Kurozwęcki Dobiesław z Kurozwęk, zwany Lubelczyk, h. Róża (Poraj)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław et al. 1971, s. 269–270.

- Kiryk F., *Kurozwęcki Piotr z Kurozwęk, zwany Lubelczyk, h. Róża* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 16, Wrocław et al. 1971, s. 274–275.
- Koczarska M., *Elita polityczna zjednoczonego Królestwa Polskiego w XIV–XV wieku i jej funkcja w państwie* [w:] *Od genealogii do historii społecznej*, red. A. Jaworska, B. Trelińska, Warszawa 2011, s. 11–26.
- Koczarska M., *Rola związków rodzinnych i rodowych w działalności publicznej Zbigniewa Oleśnickiego* [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 67–92.
- Korczak L., *Wielkie Księstwo Litewskie wobec prób Królestwa Polskiego uformowania koalicji antytureckiej pod koniec XV wieku (aspekt dyplomatyczny)* [w:] *Polska wobec wielkich konfliktów w Europie nowożytnej. Z dziejów dyplomacji i stosunków międzynarodowych w XV–XVIII wieku*, red. R. Skowron, Kraków 2009, s. 13–22.
- Kuraś S., *Ostrowski Mikołaj h. Rawa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław et al. 1979, s. 571–572.
- Kurtyka J., *Odrodzone królestwo. Monarchia Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego w świetle nowszych badań*, Kraków 2001.
- Kurtyka J., *Tęczyńscy. Studium z dziejów polskiej elity możnowładczej w średniowieczu*, Kraków 1997.
- Kutrzeba S., *Skład sejmu polskiego 1493–1793*, „Przegląd Historyczny” 1906, t. 2, z. 1, s. 43–76.
- Litwin H., *W poszukiwaniu rodowodu demokracji szlacheckiej. Polska myśl polityczna w piśmiennictwie XV i początków XVI w.* [w:] *Między monarchią a demokracją. Studia z dziejów Polski XV–XVIII wieku*, red. A. Sucheni-Grabowska, M. Żaryn, Warszawa 1994, s. 13–54.
- Marzec A., *Pod rządami nieobecnego monarchy. Królestwo Polskie 1370–1382*, wyd. 2, Kraków 2021.
- Marzec A., *Urzednicy małopolscy w otoczeniu Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego (1305–1370)*, Kraków 2006.
- Mazurkiewicz J., *Jurysdykcja wojewody lubelskiego nad szlachtą w XVI w.*, „Rocznik Lubelski” 1958, t. 1, s. 57–68.
- Myśliński K., *Geneza dawnego województwa lubelskiego* [w:] *Spojrzenia w przeszłość Lubelszczyzny*, red. K. Myśliński, A.A. Witusik, Lublin 1974, s. 9–25.
- Myśliński K., *Wójt dziedziczny i rada miejska w Lublinie 1317–1504*, Lublin 1962.

- Nitecki P., *Biskupi Kościoła w Polsce w latach 965–1999. Słownik biograficzny*, wyd. 2, Warszawa 2000.
- Nowak B., *Ród Porajów w Małopolsce w średniowieczu*, Kraków 2009.
- Nowakowska N., *Królewski kardynał. Studium kariery Fryderyka Jagiellończyka (1468–1503)*, Kraków 2011.
- Ozóg K., *Kurozwęccy a spór o biskupstwo krakowskie w roku 1392*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Historyczne” 1997, z. 123., s. 57–74.
- Pałucki W., *Studia nad uposażeniem urzędników ziemskich w Koronie do schyłku XVI w.*, Warszawa 1962.
- Papée F., *Jan Olbracht*, Kraków 1999.
- Piekosiński F., *Wiece, sejmiki, sejmy i przywileje ziemskie w Polsce wieków średnich*, Kraków 1900.
- Reczek J., *Klemens ze Strzelec Wątróbka (ok. 1388–1440)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 12, Wrocław et al. 1966–1967, s. 590–591.
- Rutkowska G., *Itinerarium króla Kazimierza Jagiellończyka 1440–1492*, Warszawa 2014.
- Rutkowski H., *Głos w dyskusji* [w:] *Jan Długosz: w pięćsetną rocznicę śmierci. Materiały z sesji (Sandomierz 24–25 maja 1980 r.)*, red. F. Kiryk, Olsztyn 1983, s. 206.
- Sochacka A., *Drobna szlachta w województwie lubelskim w średniowieczu* [w:] A. Sochacka, *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 129–155.
- Sochacka A., *Polityczne i administracyjne związki terytorium lubelskiego z Sandomierzem w średniowieczu* [w:] A. Sochacka, *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 31–42.
- Sochacka A., *Własność ziemska w województwie lubelskim w średniowieczu*, Lublin 1987.
- Sochacka A., *Zjazdy szlachty lubelskiej w późnym średniowieczu* [w:] A. Sochacka, *Regimen – dominium – societas nobilium. Z dziejów gospodarki, administracji i polityki w Lubelskiem w średniowieczu*, red. A. Obara-Pawłowska, D. Wróbel, Lublin 2014, s. 293–307.
- Sperka J., *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks h. Leliwa (zm. 1484)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 52/3, Warszawa–Kraków 2018, s. 404–411.

- Sperka J., *Władysław Jagiełło i Jadwiga oraz ich zaplecze polityczne wobec Władysława Opolczyka i jego zwolenników* [w:] *Książę Władysław Opolczyk. Fundator klasztoru Paulinów na Jasnej Górze w Częstochowie*, red. M. Antoniewicz, J. Zbudniewek, Warszawa 2007, s. 325–369.
- Spors J., *Wojewodowie Polski dzielnicowej w XII i XIII wieku. Przegląd wojewodów w kontekście ewolucji urzędu od godności nadwornej do urzędu ziemskiego*, cz. 1–2, „Przegląd Historyczny” 1991, t. 82, z. 3/4, s. 353–370; 1992, t. 83, z. 1, s. 17–48, 199.
- Stankowa M., *Sąd kasztelana lubelskiego w Wąwolnicy. Organizacja i działalność sądu kasztelańskiego*, „Rocznik Lubelski” 1970, t. 13, s. 23–50.
- Sucheni-Grabowska A., *Przeobrażenia ustrojowe od Kazimierza Wielkiego do Henryka Walezego* [w:] *Tradycje polityczne dawnej Polski*, red. A. Sucheni-Grabowska, A. Dybkowska, Warszawa 1994, s. 16–74.
- Supruniuk A., *Wpływ koligacji rodzinnych na przebieg karier urzędniczych w księstwie plockim na przełomie XIV i XV wieku* [w:] *Genealogia. Rola związków rodzinnych i rodowych w życiu publicznym w Polsce średniowiecznej na tle porównawczym*, red. A. Radziwiński, J. Wroniszewski, Toruń 1996, s. 153–170.
- Szczygieł R., *Lokacja miasta na prawie niemieckim i jego rozwój do końca XVI wieku* [w:] R. Szczygieł, H. Gmiterek, P. Dymmel, *Lublin. Dzieje miasta*, t. 1: *Od VI do końca XVIII wieku*, Lublin 2008, s. 23–97.
- Szczygieł R., *Lokacje miast w Polsce w XVI wieku*, Lublin 1989.
- Szybkowski S., *Otoczenie króla Władysława Jagiełły w końcowym etapie Wielkiej Wojny (listopad 1410 – styczeń 1411)*, „Miscellanea Historico-Archivistica” 2012, t. 19, s. 43–68.
- Szybkowski S., *Udział możnowładztwa polskiego w wyprawie Władysława Jagiełły po koronę czeską w 1471 r.* „Klio” 2023, t. 67, nr 3, s. 187–214.
- Szymczakowa A., *Powiązania genealogiczne elity sieradzkiej w XV wieku* [w:] *Genealogia. Polska elita polityczna w wiekach średnich na tle porównawczym*, red. J. Wroniszewski, Toruń 1993, s. 93–107.
- Teterycz-Puzio A., *Geneza województwa sandomierskiego. Terytorium i miejsce w strukturze państwa polskiego w średniowieczu*, Słupsk 2001.
- Trawka R., *Działalność polityczna wojewody lubelskiego Dobiesława Kmity z Wiśnicza*, „Zeszyty Naukowe WSP w Rzeszowie. Historia. Seria Społeczno-Pedagogiczna i Historyczna” 1999, z. 8/36, s. 5–62.

- Trawka R., *Kmitowie. Studium kariery politycznej i społecznej w późnośredniowiecznej Polsce*, Kraków 2005.
- Uruszczak W., *Poselstwo sejmowe w dawnej Polsce. Posłaniec, mandatarz, poseł narodu*, „Czasopismo Prawno-Historyczne” 2009, t. 61, nr 1, s. 47–63.
- Uruszczak W., *Sejm koronacyjny 1507 roku w Krakowie*, „Studia z Dziejów Państwa i Prawa Polskiego” 2002, t. 7, s. 111–121.
- Urzednicy centralni i nadworni Polski XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. K. Chłapowski, S. Ciara, Ł. Kądziela, T. Nowakowski, E. Opaliński, G. Rutkowska, T. Zielińska, Kórnik 1992.
- Urzednicy łączycy, sieradzcy i wieluńscy XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Bieniak, A. Szymczakowa, Wrocław 1985.
- Urzednicy małopolscy XII–XV wieku. Spisy*, oprac. J. Kurtyka, T. Nowakowski, F. Sikora, A. Sochacka, P.K. Wojciechowski, B. Wyrozumska, Wrocław 1990.
- Urzednicy województwa belskiego i ziemi chełmskiej XIV–XVIII wieku. Spisy*, oprac. H. Gmiterek, R. Szczygieł, Kórnik 1992.
- Urzednicy województwa lubelskiego XVI–XVIII wieku. Spisy*, oprac. W. Kłaczewski, W. Urban, Kórnik 1991.
- Uzupełnienia do spisów urzedników małopolskich XII–XVIII wieku*, oprac. W. Bukowski, A. Falniowska-Gradowska, W. Kłaczewski, J. Kurtyka, F. Sikora [w:] *Burgrabiowie zamku krakowskiego XIII–XV wieku. Spisy*, oprac. W. Bukowski, Kórnik 1999.
- Węcowski P., *Mazowsze w Koronie. Propaganda i legitymizacja władzy Kazimierza Jagiellończyka na Mazowszu*, Kraków 2004.
- Wiesiołowski J., *Ambroży Pampowski – starosta Jagiellonów. Z dziejów awansu społecznego na przełomie średniowiecza i odrodzenia*, Wrocław *et al.* 1976.
- Wilamowski M., *Tarnowski (z Tarnowa) Jan Feliks zwany Szram (zm. 1507)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 52/3, Warszawa–Kraków 2018, s. 423–428.
- Wroniszewski J., *Ród Rawiczów. Warszowice i Grotowice*, Toruń 1992.
- Wroniszewski J., *Związki krewniacze a terytorialne w Polsce średniowiecznej* [w:] *Genealogia. Stan i perspektywy badań nad społeczeństwem Polski średniowiecznej na tle porównawczym*, red. J. Pakulski, J. Wroniszewski, Toruń 2003, s. 121–137.
- Wróbel D., *Elity polityczne Królestwa Polskiego wobec problemu krzyżackiego w czasach Władysława Jagiełły*, Lublin 2016.
- Wróbel D., *Geneza powstania województwa lubelskiego* [w druku].

- Wróbel D., *Na pierwszym planie. Moźni i szlachta polska wobec bezkrólewia po śmierci Ludwika Węgierskiego*, Lublin 2020.
- Wyrozumski J., *Ostrowski Krystyn h. Rawa (1352–1430)* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 24, Wrocław 1979, s. 564–566.
- Zawitkowska W., *W służbie pierwszych Jagiellonów. Życie i działalność kanclerza Jana Taszki Koniecpolskiego*, Kraków 2005.
- Zins H., *Grot z Ostrowa* [w:] *Polski słownik biograficzny*, t. 9, Wrocław 1960–1961, s. 14–15.
- Zyglewski Z., *Polityczna i aktotwórcza działalność kanclerza Krzesława z Kurozwęk i podkanclerzego Grzegorza z Lubrańca w latach 1484–1485*, Bydgoszcz 2007.

Abstract

The position of the first Voivodes of Lublin in the Polish ruling elite
(second half of the 15th century – early 16th century)

The first voivodes of Lublin (from 1474 to the beginning of the sixteenth century) were members of the ruling elite and active, although not leading, participants in political life in Poland. They achieved their position in the service of Polish kings. They gained access to them mainly owing to family connections with people who played or used to play an important political role. Appointments to the Lublin office were received by candidates who had previously held castellan offices. They were in their fifties or older, but by the categories of the day they were approaching old age and did not have much prospect for further career advancement. Although four of the discussed voivodes were promoted to the voivodship of Sandomierz, this was rather a gesture to honour them as people who were already leaving the political scene. Nevertheless, the elevation of the highest Lublin land office from castellan to voivode increased the importance of those who held it in the decision-making circles of the Kingdom of Poland. This happened at a time when a new political system developed, one in which the parliament played a key role.